

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра фінансового менеджменту та страхування

ПОБЕРЕЖНИЙ Дмитро Вікторович

**Державне регулювання пенсійного забезпечення
в контексті соціального захисту сільського
населення / State regulation of pension provision in
the context of social protection of rural population**

спеціальність: 232 - Соціальне забезпечення
освітньо-професійна програма - Соціальне забезпечення

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи СЗзм-21
Д. В. Побережний

Науковий керівник:
к.е.н., Г. М. Кулина

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

" ___ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **О. В. Кнейслер**

ТЕРНОПІЛЬ - 2020

АНОТАЦІЯ

Побережний Д. Державне регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 232 “Соціальне забезпечення”. – Західноукраїнський національний університет. Факультет фінансів та обліку. – Тернопіль, 2020.

Висвітлено сутність, функціональне призначення та завдання державного регулювання пенсійного забезпечення. Розкрито механізм державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення. Проведено ґрунтовний аналіз еволюції державного регулювання пенсійного забезпечення в Україні та його впливу на соціальний захист населення, а також стану пенсійного забезпечення і соціального захисту сільського населення. Запропоновано перспективи розвитку державного регулювання пенсійного забезпечення сільського населення у контексті євроінтеграційних перетворень. Оцінено позитиви світового досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення та можливості його апробації у вітчизняну практику з метою покращення соціального добробуту сільського населення.

Ключові слова: державне регулювання, сільське населення, соціальний захист, пенсійне забезпечення, пенсійне страхування, пенсійний фонд.

ANNOTATION

Poberezhny D. State regulation of pensions in the context of social protection of the rural population. – Manuscript.

Research for the master's educational qualification in the specialty 232 “Social welfare”. – Western Ukrainian National University. Faculty of Finance and Accounting. – Ternopil, 2020.

The essence, functional purpose and tasks of state regulation of pension provision are covered. The mechanism of state regulation of pension provision in the context of social protection of the rural population is revealed. A thorough analysis of the evolution of state regulation of pensions in Ukraine and its impact on social protection, as well as the state of pensions and social protection of the rural population. Prospects for the development of state regulation of the pension provision of the rural population in the context of European integration transformations are proposed. The positives of the world experience of state regulation of pension provision and the possibility of its approbation in domestic practice in order to improve the social welfare of the rural population are assessed.

Keywords: state regulation, rural population, social protection, pension provision, pension insurance, pension fund.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ	7
1.1. Економічна сутність, функціональне призначення та завдання державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення.....	7
1.2. Механізм державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення.....	16
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	25
2.1. Еволюція державного регулювання пенсійного забезпечення в Україні та його вплив на соціальний захист населення.....	25
2.2. Аналіз стану пенсійного забезпечення і соціального захисту сільського населення	35
Висновки до розділу 2.....	43
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ.....	45
3.1. Перспективи розвитку державного регулювання пенсійного забезпечення сільського населення у контексті євроінтеграційних перетворень.....	45

3.2. Світовий досвід державного регулювання пенсійного забезпечення та можливості його апробації у вітчизняну практику з метою покращення соціального добробуту сільського населення.....	55
Висновки до розділу 3.....	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціальний захист і соціальне забезпечення населення априорі є одними із найважливіших завдань і обов'язків соціально зорієнтованої держави задля збереження його фінансового добробуту й благополуччя, а також соціальної справедливості. Це обумовлено зміною соціально-економічних пріоритетів і доктрини розвитку суспільства, посиленням соціального напруження та соціальних ризиків. Визначальну роль у цьому контексті відведено пенсійному забезпеченню населення, яке покликане забезпечити гідні умови життя і життєдіяльності для осіб, які досягли пенсійного віку. Більше того, ефективне функціонування системи пенсійного забезпечення сприяє скороченню бідності в соціумі, матеріальному стимулюванню ділової активності такої категорії громадян та формуванню фондів грошових коштів, які можна трансформувати в потужний інвестиційний ресурс для економіки.

Водночас, результативність пенсійного забезпечення населення залежить від дієвості механізму його державного регулювання, форм і методів реалізації державної політики у контексті соціального захисту населення, ефективності проведених реформ у зазначеній сфері. Тому комплексна розробка теоретичних і практичних питань із державного регулювання пенсійного забезпечення у контексті соціального захисту сільського населення, а також розробка та реалізація шляхів забезпечення його перманентного розвитку в Україні, на сьогодні, варто оцінювати як одне із пріоритетних завдань у загальній системі заходів щодо модернізації пенсійної системи держави.

Дослідженням теоретико-методологічних аспектів державного регулювання пенсійного забезпечення населення в Україні, в т. ч. й сільського населення, займались такі провідні вітчизняні і зарубіжні вчені-економісти, як: В. Верещак, Т. Дітковська, О. Драбик, В. Жаховська, І. Жмурко, Д. Леонов, О. Надієнко, Т. Салькова, А. Скоробагатько, Ю. Сокоринський, О. Філоненк, Н. Шевченко, Я. Шимко та ін. Окремими питаннями механізму пенсійного забезпечення, функціонування державних і недержавних пенсійних фондів, а також забезпечення їх розвитку у вітчизняних умовах займались такі вітчизняні науковці, як: Б. Вишиван, В. Горин, О. Кнейслер, О. Коваль, Г. Кулина, М. Мартиненко, Л. Можечук, О. Насібова, А. Печенюк, І. Приймак, В. Рудик, В. Толуб'як та ін.

Враховуючи теоретичну та практичну цінність сучасних досліджень питання державного регулювання пенсійного забезпечення та його розвитку в Україні, особливої уваги заслуговують подальші ґрунтовні науково-практичні розробки, присвячені посиленню соціального захисту саме сільського населення за рахунок активізації та стимулювання пенсійного страхування та завершення реформування вітчизняної пенсійної системи. Важливість цієї проблеми та недостатній рівень її розробки обумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи, зумовили її актуальність, практичну та теоретичну значимість.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення, а також визначення напрямків його удосконалення в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити економічну сутність, функціональне призначення та завдання державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення;
- розглянути механізм державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення;
- дослідити еволюцію державного регулювання пенсійного забезпечення в Україні та його вплив на соціальний захист населення;

- проаналізувати стан пенсійного забезпечення і соціального захисту сільського населення;
- окреслити перспективи розвитку державного регулювання пенсійного забезпечення сільського населення у контексті євроінтеграційних перетворень;
- вивчити світовий досвід державного регулювання пенсійного забезпечення та можливості його апробації у вітчизняну практику з метою покращення соціального добробуту сільського населення.

Об’єкт дослідження. Об’єктом дослідження є державне регулювання пенсійного забезпечення як компоненти соціального захисту сільського населення.

Предмет дослідження. Предмет дослідження – теоретико-прикладні засади державного регулювання пенсійного забезпечення у контексті соціального захисту сільського населення.

Методи дослідження. При обґрунтуванні теоретичних засад державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення використані такі методи наукового дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний, теоретичне узагальнення та інші. У процесі аналізу сучасного стану державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення в Україні застосовані наступні методи наукового дослідження: аналітичний, графічний аналіз, порівняння, групування, комплексний підхід та інші. При визначенні перспектив розвитку державного регулювання пенсійного забезпечення сільського населення у контексті євроінтеграційних перетворень використані методи прогнозування, узагальнення, комплексний підхід, групування та інші.

Теоретико-інформаційну базу дослідження складають законодавчі акти та нормативно-правові документи України, аналітичні матеріали Міністерства соціальної політики України, Пенсійного фонду України, монографічні дослідження, наукові статті, матеріали науково-практичних конференцій, навчальна література, офіційні Інтернет-ресурси державних соціальних фондів.

Наукова новизна випускної кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-прикладних засад державного регулювання пенсійного забезпечення, із врахуванням світового досвіду окресленні шляхів його удосконалення з метою забезпечення ефективного соціального захисту сільського населення та соціально-економічного зростання в країні в цілому.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що за результатами аналізу сучасного стану державного регулювання пенсійного забезпечення громадян визначено напрями удосконалення його механізму з метою покращення соціального добробуту сільського населення.

Апробація результатів дослідження. На підставі матеріалів дослідження опубліковано одну наукову працю в збірниках студентських наукових праць “Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків”.

Структура випускної кваліфікаційної роботи. У першому розділі дослідження з’ясовано економічну сутність, функціональне призначення та завдання державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення, розкрито механізм його реалізації у контексті страхового захисту сільського населення. У другому розділі відстежено еволюцію державного регулювання пенсійного забезпечення в Україні та його вплив на соціальний захист населення, проаналізовано стан пенсійного забезпечення і соціального захисту сільського населення. У третьому розділі випускної кваліфікаційної роботи окреслено перспективи розвитку державного регулювання пенсійного забезпечення сільського населення у контексті євроінтеграційних перетворень і можливості апробації світового досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення у вітчизняну практику з метою покращення соціального добробуту сільського населення.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладено на 58 сторінках комп’ютерного тексту, де містяться 8 таблиць та 8 рисунків. Список використаних джерел налічує 66 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИ-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

1.1. Економічна сутність, функціональне призначення та завдання державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення

Суспільний розвиток визначається сталістю функціонування системи соціального захисту населення та ефективною соціальною політикою, яка реалізується в суспільстві. Адже матеріальне стимулювання та фінансове забезпечення окремих категорій громадян, які зіткнулись із різного роду соціальними ризиками (втрата роботи, вихід на пенсію, нещасний випадок на виробництві тощо) безумовно в компетенції саме держави. Загалом як стверджує А. Скоробагатько, потреба людини в соціальному захисті зумовлена багатьма факторами: біологічною природою людини, особливостями умов праці (рівень доходу, режим праці та відпочинку тощо), виробничим середовищем, трудовими відносинами, природними та технологічними обставинами, а також безліччю інших чинників [47, с. 13].

Чільне місце в системі соціальних гарантій та допомог, які реалізуються в економічній системі держави, відведено пенсійному забезпеченню населення, право на яке закріплено в Ст. 46 Конституції України. Так, громадянам гарантується "...право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках" [20]. Відтак, пенсійне забезпечення є одним із найважливіших інструментів соціального захисту найменш захищених верств населення.

Його практичне втілення відбувається через діючу в країні пенсійну систему як "сукупність інститутів норм та спеціалізованих організаційних структур, які надають матеріальне забезпечення категорії громадян, що

визначені законом, з метою зниження рівня бідності внаслідок позитивного впливу на соціальні ризики, такі як досягнення похилого віку, настання інвалідності, втрата годувальника [3, с. 21]. У цьому контексті наголосимо, що пенсійне забезпечення діє у всіх моделях соціальної політики, однак його масштаби і форми, а також співвідношення з іншими заходами соціальної підтримки у кожній економічній системі різняться.

Щодо економічної сутності та змісту пенсійного забезпечення, то не існує єдиного усталеного його трактування, адже його часто-густо розглядають у контексті системи:

- економічних відносин;
- матеріального (грошового) забезпечення;
- засобів, заходів та умов захисту громадян (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Наукові підходи до тлумачення сутності “пенсійне забезпечення”*

Сутнісна ознака	Автор	Визначення
Як система економічних відносин	І. Берінцева; Б. Умурзаєв	- система соціально-політичних та економічних відносин в рамках проведеної державою соціальної політики, які забезпечують соціальний захист громадян, котрі не мають можливості продовжувати свою трудову діяльність;
Як система матеріального (грошового) забезпечення	Т. Дідковська	- вид матеріального забезпечення громадян у вигляді пенсій та соціальних послуг, який надається із настанням пенсійного віку, досягненням трудового стажу або у зв'язку з втратою працездатності чи втратою годувальника за рахунок коштів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування та Державного бюджету;
	А. Казанчан	- вид соціального забезпечення населення, який пов'язаний з виплатою щомісячних і, як правило, довічних грошових виплат – пенсій – непрацездатним громадянам в зв'язку з настанням певних найбільш несприятливих соціальних обставин – старості, інвалідності, втрати годувальника та інших, передбачених чинним законодавством;

Продовж. табл. 1.1

	С. Єрошенков; О. Линдюк	- грошова форма матеріального забезпечення для людей, які стають непрацездатними в силу різних причин;
Як система засобів, заходів та умов	О. Буряченко	- державна система правових, економічних та організаційно-адміністративних заходів щодо захисту громадян внаслідок досягнення похилого віку, настання інвалідності або втрати годувальника;
	С. Мельніков	- сукупність законодавчо визначених заходів, засобів та умов, створюваних та використовуваних державними та недержавними формаціями для досягнення інституційних цілей соціального захисту в частині пенсійного захисту населення

* Розроблено автором на основі [3, с. 234].

Найбільш різносторонньо пенсійне забезпечення трактує О. Данилюк [7, с. 258], зазначаючи, що його сутність проявляється у правовому (як сукупність законодавчих і підзаконних актів, які регулюють пенсійні відносини), соціальному (як системи захисту непрацездатної частини населення від соціальних ризиків (втрата працездатності з віком, інвалідності, втрати годувальника тощо)), економічному (як частина національного доходу, що використовується з метою утримання непрацездатного населення у разі настання вказаних вище страхових випадків) і фінансовому (у формуванні відповідних державних і недержавних пенсійних фондів) аспектах.

Розділяємо точку зору Л. Сіньової, яка стверджує, що зміст пенсійного забезпечення зводиться до “підтримки матеріального добробуту громадян та їхніх сімей при виході на пенсію за віком, інвалідністю або в разі втрати годувальника” [46, с. 168]. З окресленого випливає, що підстави для пенсійного забезпечення виникають у разі:

1) досягнення особою пенсійного віку або настання інвалідності, а для непрацездатних членів сім’ї годувальника – його смерті;

2) тривалого виконання певної професійної діяльності окремими категоріями працівників.

Характерними ознаками пенсійного забезпечення, що ідентифікують його з-поміж інших форм соціального захисту, є:

- регулярність грошових платежів у вигляді пенсійних виплат, обсяги та умови отримання яких залежать від трудової діяльності кожного учасника пенсійної системи;

- кошти на виплату пенсій акумулюються і виділяються зі спеціально утворених для цього фондів;

- розмір пенсії визначається індивідуально для кожного громадянина і залежить від заробітної плати працівника;

- пенсії призначаються з настанням пенсійного віку, досягненням трудового стажу або з непрацездатністю громадянина чи втратою годувальника.

Зважаючи на вищезазначене, можемо підкреслити, що пенсії вирізняються від інших виплат соціального характеру, адже вони:

- 1) призначаються у разі настання певної події, що дає право на їх отримання (інвалідність, досягнення пенсійного віку та ін.);

- 2) визначаються із врахуванням обсягу і характеру трудової діяльності та страхового внеску працівника;

- 3) виплачуються виключно у грошовій формі та мають особову приналежність (виплата здійснюється конкретній особі);

- 4) призначаються довічно, а переглядаються у разі отримання додаткових відомостей про участь пенсіонера у трудовій діяльності.

Резюмуючи зазначене вище, підкреслимо, що під пенсійним забезпеченням варто розуміти сукупність економіко-правових відносин, що виникають між державою та іншими суб'єктами пенсійної системи в контексті реалізації державної політики соціального захисту та покращення фінансового благополуччя громадян у разі виникнення певних подій – досягнення похилого віку, настання інвалідності або втрати годувальника тощо. Це дозволяє

обґрунтувати триаспектність зазначеної дефініції в рамках державного управління:

- 1) гарантії, закріпленої Конституцією України;
- 2) гуманітарної спрямованості соціальної політики;
- 3) грошової форми пенсійної виплати, що поєднує фінансово-страхові та соціально-трудова характеристики.

Місце пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення подано на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Місце пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення*

* Розроблено автором на основі [34, с. 126].

Відтак, пенсійне забезпечення спрямоване на зниження індикативних показників бідності в країні за рахунок матеріальної підтримки пенсіонерів, а також вирівнювання диференціації доходів працюючих і непрацюючих громадян. Особливості його реалізації визначаються інституціональною основою соціально-економічної та політичної систем, рівнем зростання соціальних ризиків і механізмами їх нівелювання. Безумовно важливу роль у цьому процесі відіграє саме держава, а головною метою державної політики у

сфері соціально-економічного забезпечення є забезпечення стабільності пенсійної системи, створення умов діяльності соціально-економічних інститутів у державі, які функціонуватимуть з метою забезпечення добробуту населення, його економічного зростання [5, с. 53].

Для ефективного виконання державою своїх функцій у сфері пенсійного страхування сформовано ґрунтовну нормативно-правову базу для регулювання діяльності державних і недержавних пенсійних фондів, а також побудовано дієву систему їх державного регулювання.

Основу нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні становлять: Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР; Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР; Закони України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” від 09.07.2003 р. № 1058-IV, “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9.07.2003 р. за № 1057-IV, “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 28.02.1991 р. за № 796-XII, “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” від 9.04.1992 р. за № 2262-XII, “Про прокуратуру” від 14.10.2014 р. за № 1697-VII, “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22.10.1993 р. за № 3551-XII, “Про державну службу” від 10.12.2015 р. за № 889-VIII, “Про судоустрій та статус суддів” від 02.06.2016 р. за № 1402-VIII, “Про статус гірських населених пунктів в Україні” від 15.02.1995 р. за № 56/95-ВР; міжнародні договори з пенсійного забезпечення, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення.

Державне регулювання пенсійного забезпечення у широкому значенні можна розглядати як через комплекс заходів адміністративного та нормативно-правового впливу держави на різні галузі економіки та суспільства для досягнення суспільно значущих цілей, передбачаючи тим самим закріплені права і свободи громадян на соціальну справедливість і безпеку.

У вузькому розумінні державне регулювання пенсійного забезпечення трактується як впорядкована діяльність усіх учасників пенсійної системи держави за рахунок чітких методів впливу й інструментарного регламентування державних вимог і правил діяльності з метою підтримки рівноваги взаємних інтересів, а також “...досягнення ефективного та стабільного функціонування пенсійної системи та зростання добробуту громадян, що втратили працездатність” [29, с. 62].

На практиці таке регулювання втілюється через інструментарій державної політики, до якого належать: облік і реєстрація різноманітних прав, ліцензування та акредитація установ, установлення норм, квот та інших обмежень, здійснення контролю та нагляду, а також застосування матеріальних санкцій і заходів адміністративного примусу [61, с. 13-14]. Воно спрямоване на:

- 1) проведення уніфікованої й ефективної державної політики у сфері пенсійного забезпечення населення;
- 2) забезпечення реалізації прав громадян на якісне та належне пенсійне забезпечення;
- 3) стимулювання розвитку загальнообов’язкового державного й недержавного пенсійного страхування;
- 4) дотримання суб’єктами системи пенсійного забезпечення вимог законів, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у цій сфері;
- 5) адаптацію системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування із міжнародними стандартами і нормами.

Детальніше сутність завдань державного регулювання подано у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Тлумачення сутності поняття “завдання державного регулювання”

Автор	Джерело	Визначення
Б. Лазарев	Лазарев Б. Государственное управление на этапе перестройки. М. : Юрид. лит.,	- сукупність проблем, що потребують вирішення для досягнення мети у даних конкретних обставинах за наявності

	1988. С. 145.	ресурсів;
--	---------------	-----------

Продовж. табл. 1.2

Д. Зеркін, В. Ігнатов	Зеркин Д., Игнатов В. Основы теории государственного управления: курс лекций. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. С. 54-55.	- як певний вираз усвідомленої необхідності реально досягти мети в конкретних умовах;
Р. Драго	Драго Р. Административная наука / под ред. и послесловие Б. Лазарева. М.: Прогресс, 1982. С. 60-61.	- це виконання всього, реалізація чого забезпечується ним чи повинна забезпечуватися;
Г. Кунц та С. О'Доннел	Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций: в двух томах: пер. с англ. М. : Прогресс, 1981. Т. 1. С. 193.	- це кінцеві цілі, на які спрямована діяльність

Враховуючи наведені в табл. 1.2 визначення сутності завдань державного регулювання та важливості державного управління сферою пенсійного забезпечення, наголосимо, що вони мають охоплювати наступні завдання:

- 1) реалізація комплексної й ефективної державної політики у системі пенсійного страхування державної та недержавної форм;
- 2) гарантування дотримання прав громадян на належне пенсійне забезпечення шляхом створення гідних умов для ефективного трирівневої пенсійної системи;
- 3) впровадження дієвих механізмів акумулювання та алокації грошових коштів пенсійних фондів, а також перманентного контролю за їх використанням;
- 4) новелізація пенсійного законодавства з метою його уніфікації з міжнародними стандартами, що сприяє виявленню недоліків, а також розробці рекомендацій щодо надання ефективної методично-інформаційної та практичної допомоги фахівцями пенсійної системи;

5) підготовки висококваліфікованих фахівців органів пенсійного забезпечення та страхування;

б) дотримання норм законодавства з питань пенсійного забезпечення усіма суб'єктами економічної системи.

Таким чином, ефективне й стабільне функціонування пенсійної системи в країні разом із дієвим механізмом пенсійного забезпечення громадян є одними із найважливіших завдань, які стоять перед державою в рамках проведення соціально-економічної політики, спрямованої на зростання добробуту її громадян. Вони актуалізуються в період посилення соціальних ризиків і напруги у соціумі, зростанні безробіття та скороченні чисельності працездатного населення.

Призначення та основна роль державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення розкривається через його функціональне призначення. Так, погоджуємось із твердженням О. Філоненко, що державне регулювання пенсійної системи виконує дві групи функцій:

- 1) соціально-захисні: відтворювальну і соціальну;
- 2) економічні: перерозподільна, стимулююча, регулівна, превентивна, інвестиційна [55, с. 118].

Загалом з позиції інституціонального підходу до найважливіших функцій, які виконують соціальні інститути в пенсійній системі, належать: створення можливостей для задоволення потреб членів суспільства; забезпечення соціальної інтеграції, стійкості суспільного життя; соціалізація індивідів. Таким чином, необхідно розглядати механізми та зв'язки суб'єктів ринкових відносин у системі задоволення потреб членів суспільства після припинення активної економічної діяльності [55, с. 117]. У цьому контексті О. Кнейслер та О. Камінська констатують, що трансформаційні процеси, які відбуваються в певному сегменті ринку, спрямовані на інституціоналізацію його інфраструктури через створення інституційних одиниць інфраструктури ринку, що забезпечують і обслуговують функціонування його інститутів [18, с. 195]. При цьому, система пенсійного забезпечення має враховувати інтереси усіх її

учасників – страхувальників, застрахованих осіб та одержувачів пенсій задля гарантування відповідного рівня заміщення заробітної плати під час настання страхової події. Саме це сприяє підвищенню мотивації робітників до праці й дбайливішому ставленню працедавців до людського капіталу.

Водночас, наголосимо, що особливо гостро необхідність раціонального пенсійного забезпечення відчуває населення, яке проживає у сільській місцевості, тому від обраних форм й інструментарію його реалізації залежить страховий захист найменш забезпечених верств населення.

1.2. Механізм державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення

Важливою складовою соціальної політики держави є соціальний захист сільського населення, адже воно є рушієм ефективного функціонування і розвитку усіх без винятку соціально-економічних укладів у сільській місцевості. При цьому, саме соціальний захист належить до є одним із 11 груп стратегічних цілей програм Міжнародної організації праці.

Як система соціальних гарантій з боку держави, соціальний захист сільського населення спрямований на створення найбільш сприятливих для кожного жителя села умов входження у ринкові відносини, з одного боку, та запобігання або послаблення впливу негативних проявів ринку на соціальну адаптацію найбільш вразливих категорій сільського населення, з іншого [60, с. 26].

Його масштабність та результативність залежать від можливостей держави і соціуму загалом, а також від проведеної соціальної політики й ефективності реалізації соціальних програм і проектів. Водночас варто відмітити, що соціальний захист набуває форми не лише матеріальної допомоги, а й інших економічних, соціальних, політичних, правових і духовних гарантій.

До елементів соціального захисту сільського населення відносимо:

- проведення пенсійної реформи з метою гарантування пенсійних прав громадян та можливості раннього виходу на пенсію;
- вдосконалення системи оплати праці задля забезпечення належного рівня доходів, допомог по безробіттю та непрацевдатності;
- створення нових робочих місць, особливо в частині сезонної зайнятості;
- створення мережі об'єктів соціальної та гуманітарної допомоги;
- забезпечення паритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію;
- створення середовища для гармонійного співіснування форм власності в контексті вдосконалення земельного законодавства, розвитку фермерської консолідації, диференційованої допомоги фермерам.

Чільне місце в системі соціального захисту сільського населення відводиться саме пенсійному забезпеченню. Адже як стверджує Ю. Литвин, купівельна спроможність пенсій внаслідок постійних перерахунків за останні десять років значно знижувалась, а значна кількість пенсіонерів тривалий час не одержувала належні їм суми. І навіть після певних підвищень пенсій велика маса людей похилого віку (насамперед самотніх та хворих) залишаються у важкому матеріальному становищі. Сьогодні потрібно створювати умови, за яких кожна людина могла б відраховувати частину свого заробітку в пенсійний фонд, щоб в майбутньому отримувати підвищені пенсії [25, с. 126].

Відзначимо, що потенціал системи пенсійного забезпечення визначається якістю побудови механізму її реалізації як “сукупності процесів, прийомів, методів, підходів, за допомогою яких відбувається рух усієї системи і здійснюється досягнення певної мети” [8, с. 89]. Більше того, в рамках соціального захисту населення особливої актуальності набуває комплексне дослідження принципів, методів та важелів державного регулювання пенсійного забезпечення.

Як зазначає О. Філоненко, механізми державного регулювання – складні та системні утворення, які органічно поєднують у собі різні складові [55, с.

115]. Адже вироблені теоретичною і нормативною думкою загальноприйняті управлінські поняття, такі як цілі, принципи, функції, структура, форми, методи впливу на процес, процедури, рішення, технології та технічні засоби, інформація та ін. – це ще не сам механізм управління пенсійною системою [26, с. 116]. Проблема найчастіше полягає в конструюванні з них логічно обґрунтованих систем, в яких вони були б пов'язані у вигляді працюючого на практику цілісного механізму. Як деталі ще не механізм (не машина), так і окремі елементи і взаємозв'язки – ще не система державного управління або іншого виду управління [1, с. 14].

Щодо елементів та порядку функціонування механізму державного регулювання, то вони визначаються перш за все метою управління, засобами впливу суб'єкта на об'єкт, зв'язками між елементними складовими системи, ресурсним забезпеченням тощо. На думку: В. Корженко, В. Говорухи та О. Амосова, обов'язковими складовими механізму є: цілі, принципи, функції, методи, інформація, технологія та технічні засоби [51, с. 23].

Вважаємо, що складовими механізму державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення є: суб'єкти та об'єкти державного регулювання, інструментарій регулювання та його ресурсне забезпечення, управлінські технології та комунікаційне забезпечення, а також принципи, цілі, критерії та показники, що характеризують стан об'єкта управління (див. рис. 1.2).

Наголосимо, що з-поміж наведених на рис. 1.2 суб'єктів державного регулювання пенсійного забезпечення, які формують в сукупності державний апарат, центральне місце займає Пенсійний фонд України (ПФУ) та його територіальні представництва на місцях. При цьому Н. Мартиненко зазначає, що Пенсійний фонд України, з одного боку, безумовно є суб'єктом управління пенсійною системою, а з другого – він є й інструментом впливу на неї [26, с. 119]. Більшому мірою це проявляється в процесі прийняття ПФУ постанов Правління та інших актів організаційно-розпорядчого характеру. Також він організовує та забезпечує контроль за їх виконанням.

СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ:		
- Президент України;	- Міністерство фінансів України;	ОБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ:
- Верховна Рада України;	- Рахункова палата України;	
- Кабінет Міністрів України;	- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України;	
- Міністерство соціальної політики України;	- Антимонопольний комітет України;	
- Державна фіскальна служба України;	- управління Пенсійного фонду України в областях і районах	
- Пенсійний фонд України;		
- Державна казначейська служба України;		
- Національний банк України;		

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Рис. 1.2. Механізм державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення*

* Розроблено автором самостійно.

Що стосується сільського населення, то його обслуговують територіальні органи виконавчої дирекції Пенсійного фонду: головні управління Пенсійного фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, управління Пенсійного фонду в районах, містах, районах у містах. З метою впровадження єдиного підходу щодо прийому громадян, які звертаються за призначенням усіх видів соціальної допомоги, Міністерством соціальної політики прийнято Наказ “Про впровадження в місцевих органах праці та соціального захисту населення єдиної технології прийому громадян, які звертаються за призначенням усіх видів соціальної допомоги” від 23.05.2005 р. за № 183 та Методичні рекомендації “Щодо типової структури Управління праці та соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації при централізованій і децентралізованій виплаті усіх видів соціальної допомоги” [35].

Беззаперечним є те, що способи впливу держави на суб'єкти пенсійної системи для видачі пенсійних виплат належать до основних методів державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення, до яких відносимо:

- 1) прями (реєстрація, контроль, нагляд, законодавче забезпечення, кошти державного бюджету);
- 1) непрямі (податки, субсидії, бюджетне регулювання, фінансово-кредитна політика).

Більше того, розрізняють загальні (планування, контроль, стимулювання, організацію) і спеціальні (ліцензування) методи впливу, які ще деталізують у розрізі адміністративних (стандарти, норми, нормативи, ціни, ліцензії, санкції), правових (Конституція, закони, постанови Верховної Ради України та розпорядження Кабінету Міністрів України) та економічних (бюджетна, кредитна, податкова, фіскальна політика) [15, с. 263]. Оптимальне їх поєднання в сфері пенсійного забезпечення дозволяє забезпечити ефективний соціальний захист сільського населення.

У процесі реформування вітчизняної пенсійної системи важливу роль відіграють основні функції державного регулювання пенсійного забезпечення.

Так, державний нагляд та контроль над виконанням і дотриманням законодавства всіма суб'єктами системи пенсійного забезпечення виконує контрольна функція державного регулювання.

Нормативна функція встановлює певні правила за допомогою законів та нормативних актів для суб'єктів пенсійної системи.

Соціальна функція передбачає регулювання державою соціально-економічних відносин, забезпечення соціальних гарантій.

Формування відповідних напрямів, здатних ефективно впливати на діяльність учасників пенсійної системи і стимулювати її розвиток у правильному напрямі в суспільстві, виконує стимулююча функція державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення [53, с. 103].

Їх практична реалізація обумовлюється дією наступних чинників:

- 1) функціонуванням багаторівневих структур, що поєднують у собі елементи накопичувального, перерозподільного та державного фінансування пенсійних виплат;
- 2) стабільним розвитком і темпами зростання економіки, що дає змогу державі виділяти необхідну частину бюджетних ресурсів на фінансування національного пенсійного забезпечення;
- 3) оптимальним рівнем розвитку ринкової економіки, що створює необхідні матеріальні передумови для формування соціальної держави, створення гідного рівня забезпечення пенсіонерів;
- 4) переходом до самофінансування пенсійних систем, затрати на перехід від солідарного фінансування до накопичувального;
- 5) достатньо розвиненими фінансовими ринками держави;
- 6) основними напрямами розвитку моделі державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи України.

З окресленого можна зробити висновок, що ефективність пенсійного забезпечення сільського визначається моделлю державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи. Варто відзначити, що основним

джерелом фінансування пенсійних виплат є власні надходження, що складаються із:

- суми єдиного внеску, розподіленої на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- коштів, сплачених банками за користування тимчасово вільними коштами Пенсійного фонду України;
- коштів на виплату різниці в пенсійному забезпеченні наукових (науково-педагогічних) працівників інших наукових установ, організацій, підприємств та вищих навчальних закладів;
- кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій, призначених відповідно до пункту “а”– “з” частини першої ст. 13 Закону України “Про пенсійне забезпечення”;
- коштів на виплату пенсій іноземним пенсіонерам, які проживають на території України;
- інших надходжень;
- коштів Державного бюджету України на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду України [26, с. 119].

Варто наголосити, що з 1 січня 2018 року вступили в силу зміни до Закону України від 08.07.2010 № 2464-VI “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування”, згідно з якими фермери зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах. Раніше фермерським господарствам було надано право здійснювати цей внесок добровільно. Нині у разі ухилення від взяття на облік або несвоєчасного подання заяви про взяття на облік платниками ЄСВ передбачено штраф у розмірі 10 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (170 грн.) [14, с. 135].

Більше того, згідно Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” для окремих категорій працівників

сільськогосподарських підприємств регламентовано право на пільгове пенсійне забезпечення. Це зокрема:

- чоловіки, які працюють трактористами-машиністами і безпосередньо зайняті у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства – після досягнення 55 років і за наявності страхового стажу не менше 30 років, з них не менше 20 років на зазначеній роботі;

- жінки, які працюють доярками (операторами машинного доїння), свинарками-операторами в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства, – після досягнення 55 років і за наявності стажу на зазначених роботах не менше 20 років, за умови виконання встановлених норм обслуговування;

- жінки, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятьох і більше дітей, – незалежно від віку і трудового стажу [36].

Таким чином, в умовах системних інституційно-інфраструктурних перетворень та поглиблення децентралізації в Україні гарантування належного рівня соціального захисту та пенсійного забезпечення сільського населення є одним із найважливіших питань в реалізації соціальної політики держави. Незважаючи на те, що сільські та селищні ради об'єднаних територіальних громад отримують широкі повноваження щодо забезпечення соціального благополуччя сільського населення, питання його загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є запорукою гарантування йому соціального захисту крізь призму матеріального забезпечення у разі виходу на пенсію чи втраті годувальника.

З цією метою в державі розроблено механізм державного регулювання пенсійного забезпечення сільського населення, сформовано його організаційне та фінансове забезпечення, використовуються відповідні методи та важелі впливу на пенсійну систему. У підсумку, це забезпечує виконання окресленим механізмом покладених на нього функцій, а саме контрольної, нормативної, соціальної та стимулюючої.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретико-правових засад державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення, приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. Під пенсійним забезпеченням варто розуміти сукупність економіко-правових відносин, що виникають між державою та іншими суб'єктами пенсійної системи в контексті реалізації державної політики соціального захисту та покращення фінансового благополуччя громадян у разі виникнення певних подій – досягнення похилого віку, настання інвалідності або втрати годувальника тощо.

2. Практична реалізація державного регулювання пенсійного забезпечення втілюється через інструментарій державної політики, до якого віднесено: облік і реєстрацію різноманітних прав, ліцензування та акредитацію установ, установлення норм, квот та інших обмежень, здійснення контролю та нагляду, а також застосування матеріальних санкцій і заходів адміністративного примусу. Це дозволяє йому виконувати дві групи функцій: соціально-захисну (відтворювальну і соціальну) та економічну (перерозподільну, стимулюючу, регулівну, превентивну й інвестиційну).

3. Складовими компонентами механізму державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення є: система пенсійного забезпечення сільського населення; суб'єкти і об'єкти такого регулювання, ресурсне й комунікаційне забезпечення, інструментарій регулювання, управлінські технології, а також цілепокладання, що втілюється в принципах, цілях, критеріях та показниках, що характеризують стан об'єкта управління.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Еволюція державного регулювання пенсійного забезпечення в Україні та його вплив на соціальний захист населення

Пенсійне забезпечення та соціальний захист населення є складними фінансовими механізмами, за допомогою яких відбувається матеріальне забезпечення і підтримка окремих категорій населення. Водночас, характерною рисою ефективної пенсійної системи є гнучкість її державного регулювання та залежність від основних індикаторів соціально-економічного розвитку суспільства. Відтак, закономірності еволюції економіки країни визначають основи організації діяльності тих чи інших суб'єктів господарювання, соціальних структур і соціальної сфери в цілому. В цьому контексті Л. Фурдичко стверджує, що пенсійне забезпечення і пенсійна система знаходяться під впливом пенсійної політики, напрями і зміст якої залежать не тільки від фінансово-економічних можливостей держави, а й співвідношення соціальних інтересів, мотивації уряду, ідеології і політики правлячих партій та активності громадянського суспільства [57, с. 57-61].

Що стосується ключових змін вітчизняного пенсійного законодавства щодо функціонування систем пенсійного забезпечення та загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, механізмів призначення, перерахунку та виплати пенсій, а також діяльності органів Пенсійного фонду України, то їх дослідження на ґрунтовний аналіз дозволяють виділити 6 основних етапів еволюції державного регулювання пенсійного забезпечення. Це, зокрема:

1) перший (1991-1997 рр.) – *зародження державного пенсійного забезпечення та недержавного пенсійного страхування*: характеризується створенням власної незалежної системи пенсійного забезпечення; набуттям

Пенсійним фондом України статусу самостійної фінансово-банківської системи; формуванням нормативно-правового забезпечення пенсійного страхування в частині прийняття Закону України “Про пенсійне забезпечення” від 5.11.1991 р. за № 1788-ХІІ та низки інших законодавчих актів, які визначають спеціальні умови виходу на пенсію окремих категорій осіб [39]. Водночас, пенсійне забезпечення громадян у цей період супроводжувалося нестабільністю пенсійної системи через дефіцитність Пенсійного фонду, що обумовлювало тривалі затримки у виплаті пенсій і підштовхувало до пошуку компромісу у вирішенні цього питання;

2) другий (1998-2003 рр.) – *започаткування реформи пенсійної системи*. Особливостями цього періоду є:

- створення багаторівневого пенсійного забезпечення;
- запровадження персоніфікованого обліку в системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування;
- об’єднання в складі Пенсійного фонду України всіх необхідних підсистем стосовно адміністрування страхових внесків, призначення та виплати пенсій, персоніфікованого обліку;
- запровадження виплати пенсій та грошової допомоги через особові рахунки пенсіонерів в установах банків [61, с. 10].

3) третій (2004-вересень 2011 рр.) – *апробування нової трирівневої пенсійної системи* разом із: зміною підходу до обчислення пенсії, в основу якого покладено страховий стаж замість трудового, прив’язка розміру пенсії до величини сплачених страхових внесків, а також запровадження добровільної участі страхувальників у системі загальнообов’язкового державного соціального страхування. Більше того, сформовано консолідований страховий внесок – Єдиний соціальний внесок (ЄСВ) і розмежовано фінансування виплат пенсій між державним бюджетом і Пенсійним фондом України.

4) четвертий (жовтень 2011 р. – березень 2014 р.) – *удосконалення пенсійного забезпечення* шляхом: внесення змін до пенсійного законодавства щодо підвищення пенсійного віку жінок, збільшення тривалості страхового

стажу, обмеження максимального розміру пенсії, запровадження більш гнучкої системи нарахування бонусів за відтермінування виходу на пенсію та істотні обмеження індексації виплат працюючим пенсіонерам [61, с. 10].

5) п'ятий (квітень 2014 р. – вересень 2017 рр.) – *подальше реформування пенсійного законодавства* в умовах нових викликів і загроз. Цей період припав на глибоку економічну кризу та ескалацію воєнного конфлікту на Сході, а також запровадження механізму оподаткування пенсій залежно від фінансової спроможності пенсіонерів, а також припинено призначення і виплату на період роботи спеціальних пенсій державним службовцям, прокурорам, суддям, народним депутатам та іншим категоріям осіб.

б) шостий (жовтень 2017 р. і до нині) – *подальша модернізація системи пенсійного забезпечення* за рахунок підвищення тривалості страхового стажу, диференціації пенсійного віку, зменшення оцінки страхового стажу до 1 %, апробування практики купівлі страхового стажу за подвійною ставкою, скасування спецпенсій для науково-педагогічних працівників, державних службовців, суддів, народних депутатів, дипломатів, журналістів державних ЗМІ, посадових осіб органів місцевого самоврядування та ін. [61, с. 10]. Так, 3 жовтня 2017 р. набув чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій” за № 2148-VIII, метою якого було: осучаснення пенсій, тобто їх перерахунок відповідно до зростання середньої заробітної плати, з якої сплачуються внески; встановлення вимог до величини необхідного страхового стажу; скасування особливих умов виходу на пенсію та оподаткування пенсій [50, с. 1225].

Таким чином, вітчизняна система державного регулювання пенсійного забезпечення пройшла тривалий період становлення, формування і модернізації, при чому остання триватиме і надалі. Адже виклики змінюються, а потреба у соціальному захисті населення набуває нових форм і значення.

Зупинимось детальніше на розгляді сучасного стану і тенденцій розвитку пенсійного забезпечення та його впливу на соціальний захист населення з метою виявлення основних проблемних аспектів його реалізації та державного

регулювання. У цьому контексті Л. Можечук відзначає, що на сьогодні в Україні однією із гострих проблем є “...демографічна ситуація, яка поступово переростає в кризу. Відбувається процес старіння населення, внаслідок чого змінюється співвідношення працездатних і пенсіонерів. На 100 працездатних осіб, які сплачують податки до державної скарбниці, припадає 95 пенсіонерів” [28, с. 105]. Це підтверджують дані табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка основних показників, що характеризують стан пенсійної системи України за 2015-2019 рр.*

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. у % до 2015 р
Населення, млн. осіб	42,8	42,6	42,4	42,2	41,9	97,9
Чисельність пенсіонерів, млн. осіб	12,3	12,0	11,7	11,3	11,3	91,9
Питома вага пенсіонерів від населення, %	29,8	27,2	27,1	26,7	26,9	93,1
Мінімальна пенсія, грн.	949,0	1074,0	1312,0	1497,0	1638,0	172,6
Середня пенсія, грн.	2177,5	2288,7	2408,0	2645,7	3082,9	141,6
Середня заробітна плата, грн.	3661,4	4482,4	6273,4	7810,7	9223,0	251,9
Співвідношення між мінімальною і середньою пенсіями, %	60,0	63,2	54,5	56,6	53,1	88,5
Дефіцит бюджету ПФУ, млрд. грн.	92,0	145,0	141,5	139,0	161,5	175,5
Співвідношення між мінімальною і середньою заробітною платою, %	25,9	24,0	20,9	18,4	45,2	174,5
Коефіцієнт заміщення (співвідношення середньої пенсії до середньої ЗП), %	45,61	42,39	38,4	33,9	33,4	73,2

* Розроблено автором на основі [16; 30; 44-45].

За даними табл. 2.1 стає очевидним, що в Україні перманентно скорочується чисельність населення та пенсіонерів. Так, за досліджуваний період населення зменшилось на 2,1%, тоді як пенсіонери – на 8,1%. Крім того, питома вага пенсіонерів у населенні країни займає третину, відповідно пенсійні виплати займають значну частку у ВВП країни. Відтак, це свідчить про недостатність сумарних відрахувань ЄСВ для збереження належного рівня пенсій, тому спостерігаємо зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, який збільшився на 175,5% з 92 до 161,5 млрд. грн. Розподіл єдиного соціального внеску між діючими Фондами соціального страхування в Україні подано у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл суми єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування за 2017-2020 рр.*

Напрями розподілу коштів ЄСВ	Постанова КМУ від 16.03.2017 р. № 145	Постанова КМУ від 19.07.2017 р. № 530	Постанова КМУ від 27.12.2018 р. № 1142	Постанова КМУ від 24.07.2019 р. № 655
Загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку із безробіттям	5,8797	5,2313	5,0026	4,8058
Загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності, нещасними випадками на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	10,2754	9,1472	9,3759	9,5727
Загальнообов’язкове державне пенсійне страхування	83,8449	85,6215	85,6219	85,6245

* Розроблено автором на основі [37].

Як видно з даних табл. 2.2, з-поміж діючих Фондів соціального страхування найбільшу частку у розподілі ЄСВ займає саме Пенсійний фонд України. Однак, при цьому його обсяги є недостатніми для належного пенсійного забезпечення населення, що провокує збільшення розриву між дохідною і видатковою частинами бюджету Пенсійного фонду (див. рис. 2.1).

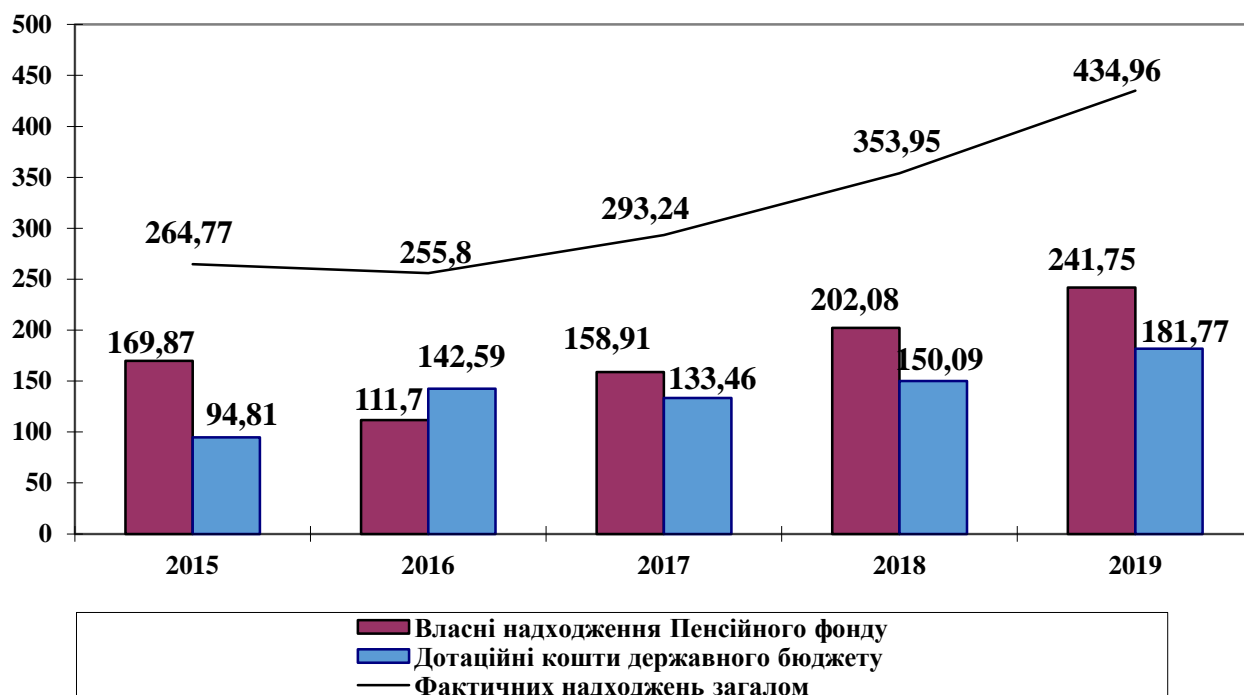

Рис. 2.1. Доходи Пенсійного фонду України за 2015-2019 рр., млрд. грн.*

* Розроблено автором на основі [16; 54].

Так, починаючи з 2015 року обсяги фактичних надходжень з державного бюджету до Пенсійного фонду України зросли в 1,92 рази (з 94,81 млрд. грн. у 2015 р. до 181,77 млрд. грн. у 2019 р.). При цьому вони складають майже половину усіх фактичних доходів досліджуваного фонду соціального страхування. Однією із причин зростання дефіциту ПФУ, на думку багатьох фінансових експертів, є значна частка тіньової економіки. Так, з 26 млн. працездатного населення в країні ЄСВ сплачує лише 10 млн. осіб. І це створює проблему, адже він є основним джерелом фінансування солідарної пенсійної системи. Виведення виробництва із тіньової економіки повинно сприяти

скороченню дефіциту ПФУ і збільшенню фінансових надходжень у його доходну частину [42, с. 135].

Характерною особливістю вітчизняної пенсійної системи є низькі темпи зростання як мінімальної, так і середньої пенсії, порівняно із середнім розміром заробітної плати. Зокрема, за 2015-2019 рр. величина середньої заробітної плати зросла у 2,5 рази з 3661,4 до 9223 грн. у січні 2019 р. До кінця 2019 р. її величина склала 12264,0 грн. Щодо середньої пенсії, то її зростання за досліджуваний період становило 141,6%, тобто 1,4 рази, тоді як мінімальна пенсія збільшилась в 1,7 рази.

Найбільший середній розмір пенсії спостерігався в Донецькій (4003,06 грн.), Луганській (3712,03 грн.), Дніпропетровській (3485,38 грн.) та Запорізькій (3254,03 грн.) областях і м. Києві (4251,86 грн.). Найменшим середнім показником розміру пенсії характеризувалися Тернопільська (2384,03 грн.), Чернівецька (2457,9 грн.), Закарпатська (2463,11 грн.) та Рівненська (2584,98 грн.) області [54].

Що стосується мінімальних розмірів пенсій, то вони законодавчо регламентовані. Так, з 01.12.2019 р. [49, с. 47-48]:

- 1) мінімальна пенсія за віком становить 2000 грн.;
- 2) мінімальна пенсійна виплата особам з інвалідністю внаслідок війни, призначена згідно із Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та згідно із Законом України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною) становить: для осіб з інвалідністю внаслідок війни I групи – 10647 грн., для осіб з інвалідністю внаслідок війни II групи – 8599,5 грн. та для осіб з інвалідністю внаслідок війни III групи – 5896,8 грн.;

- 3) мінімальна пенсійна виплата у разі втрати годувальника (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової

допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною крім пенсій за особливі заслуги перед Україною та щомісячної доплати до пенсії у зв'язку з втратою годувальника членам сімей шахтарів, смерть яких настала внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання): на одного непрацездатного члена сім'ї – 1638 грн., на двох непрацездатних членів сім'ї – 1965,6 грн. та на трьох і більше непрацездатних членів сім'ї – 2457 грн.

Максимальний розмір пенсії в Україні зафіксовано на величині 16380 грн.

Загалом незважаючи на зростання мінімальної і середніх пенсії та заробітної плати за досліджуваний період, їхні розміри не можуть задовольняють потреби пенсіонерів і працездатного населення, що проживають в Україні. Це підтверджує величина коефіцієнта заміщення (відношення розміру пенсії до розміру заробітної плати), який перманентно знижується. У 2019 р. він склав 33,4%, що означає, що обсяги пенсійних виплат для громадян покривають чуть більше третини грошових доходів теперішнього працездатного населення.

Іншою важливою проблемою, яка опосередковує ефективність пенсійного забезпечення в Україні та світі, є глобальне скорочення кількості робочих місць. Як стверджує Л. Можечук, процеси демографічного старіння населення планети накладаються на звуження платформи праці в усьому світі [28, с. 105]. На думку автора, суттєво трансформується характер зайнятості та трудові біографії населення шляхом розповсюдження нестандартних форм зайнятості, що не може не впливати на пенсійні системи, які історично виникли для страхування працівників, зайнятих протягом усього життя на умовах повної зайнятості. Більше того, за останні роки різко зріс рівень нерівності заробітків. Для тієї моделі пенсійної системи, яка зараз існує, це становить велику проблему.

Також визначальною рисою постіндустріальної економіки є посилення самозайнятості працівників, що найбільш характерно для молоді. Це призводить до того, що вони ухиляються участі в системі пенсійного

забезпечення та від сплати єдиного соціального внеску, адже не бачать перспектив у забезпеченні собі фінансового захисту на старості. При цьому вони не беруть солідарної участі в утриманні нинішніх пенсіонерів. Така тенденція за часту призводить до збільшення розміру дефіциту бюджету Пенсійного фонду та необхідності його покриття за рахунок бюджетних коштів, а також підвищення пенсійного віку та страхового стажу.

Безумовно на стан пенсійної системи суттєво впливають особливості вітчизняного законодавства, фінансові (джерела надходження платежів до пенсійного фонду, порядок фінансування пенсійних виплат) та параметричні (види й умови призначення пенсії, ставки страхових внесків, формула нарахування пенсії, прошарок населення, охоплений пенсійною системою) аспекти, а також – організаційні, управлінські, критеріально-нормативні характеристики пенсійної системи (коефіцієнти заміщення, підтримки пенсійної системи, економічної залежності, оцінки рівня життя пенсіонерів тощо) [3, с. 126-128].

В сучасних умовах у сфері регулювання пенсійної системи на сьогодні накопичилась низка проблем, які стримують ефективно пенсійне забезпечення громадян, до яких відносимо насамперед:

а) неможливість пред'явлення до територіальних органів ПФУ уточнюючої довідки про пільговий характер робіт у зв'язку з відсутністю даних про місцезнаходження підприємства чи іншої інформації стосовно тривалості та характеру виконуваних робіт;

б) неможливість підтвердження стажу роботи на підприємстві, яке на момент звернення за призначенням пенсії є ліквідованим за відсутності документів в архівних установах;

в) відсутність практики здійснення підприємством атестації робочих місць за умовами праці у зв'язку з відсутністю коштів чи іншими бюрократичними процедурами, або наявність перерви понад 5 років при проведенні чергової атестації;

г) відсутність первинних документів щодо участі особи в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС;

д) відсутність строкових трудових договорів про роботу в особливих кліматичних умовах (райони Крайньої Півночі та місцевості, прирівняні до них);

е) неналежна урегульованість нормативно-правових актів в частині призначення та перерахунку пенсій військовослужбовців та прирівняних до них осіб та ін. [61, с. 6].

Підсумовуючи зазначене вище, підкреслимо, що в сфері пенсійного забезпечення в Україні існує низка проблемних аспектів її функціонування, до яких відносимо:

1) низький рівень пенсійного забезпечення (більше 65% пенсіонерів отримують пенсійні виплати від 1,5 до 3 тис. грн.);

2) наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення;

3) несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України, що зумовлює заборгованість з виплати пенсій;

4) розбалансування бюджету Пенсійного фонду України, адже обсяг доходів упродовж останніх років є недостатнім для здійснення передбачених видатків, що призводить до перманентного дефіциту.

Поглиблені існуванням можливості дострокового виходу на пенсію, відсутністю прозорості у механізмах нарахування й індексації пенсій, чіткого розмежування джерел фінансового забезпечення різного роду пенсій, багатоаспектністю й варіативністю правового та законодавчого поля, що регламентує право на пільги та привілеї окремим категоріям громадян, низьким коефіцієнтом заміщення, різким підвищенням страхового стажу і пенсійного віку, незавершеністю пенсійної реформи та низькою ефективністю недержавного пенсійного страхування, небажанням окремих категорій

працівників добровільно сплачувати ЄСВ через усвідомленість невідповідності обсягу отриманих пенсійних виплат і розміру сплаченого ЄСВ тощо.

Їх вирішення вимагає нагальності, адже від успішності реалізації пенсійної реформи залежить матеріальний добробут найменш захищених категорій громадян – пенсіонерів. Ще складнішою є ситуація у сільській місцевості, де проживає майже 40% усіх пенсіонерів країни. Тому актуалізується питання аналізу стану їх пенсійного забезпечення й рівня соціального захисту в умовах сьогодення.

2.2. Аналіз стану пенсійного забезпечення і соціального захисту сільського населення

Важливою складовою соціальної політики держави є забезпечення належного соціального захисту та соціальної підтримки громадян, які проживають у сільській місцевості, особливо в частині їх пенсійного забезпечення. Як стверджує О. Насібова: “це зумовлено дією низки негативних факторів, які в сукупності призводять до посилення соціального відторгнення громадян сільської місцевості і обмеженості в реалізації їх соціально-економічного потенціалу” [31, с. 54].

На фоні поглиблення розрізнення між містом і селом, збільшення диференціації доходів між міським і сільським населенням, скорочення зайнятості сільських жителів, занепаду соціальної інфраструктури та фінансової обмеженості щодо утримання соціальної сфери села, дія окреслених чинників лише посилюється, що обумовлює соціальні диспропорції та активізує невдоволеність громадян соціальним устроєм у державі. Перш за все, це проявляється в тому, що різко скорочується чисельність та інтенсифікується процес старіння сільського населення при одночасному збільшенні кількості пенсіонерів у селах (див. табл. 2.3).

Дані табл. 2.3 свідчать про те, що питома вага сільських пенсіонерів у загальній чисельності населення України в 2015 р. становила тільки 9,1%, а вже

у 2019 р. – 10,5%, що на 1,4% більше. Висхідною була тенденція і до зростання частки сільських пенсіонерів у загальній їх кількості. У 2015 р. вона складала 31,7%, а вже у 2019 р. збільшилась до 38,9%, тобто на 122,7%.

Як було зазначено вище, важливим індикатором, який визначає рівень пенсійного забезпечення громадян, є коефіцієнт заміщення.

Таблиця 2.3

**Динаміка зміни кількості пенсіонерів у сільській місцевості в Україні
за 2015-2019 рр.***

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. у % до 2015 р
Загальна чисельність населення, млн. осіб	42,8	42,6	42,4	42,2	41,9	97,9
Чисельність пенсіонерів, млн. осіб	12,3	12,0	11,7	11,3	11,3	91,9
Пенсіонери, що проживають у сільській місцевості, млн. осіб	3,9	3,8	3,7	4,5	4,4	112,8
Питома вага пенсіонерів, що проживають у сільській місцевості, до загальної кількості пенсіонерів, %	31,7	31,7	31,6	39,8	38,9	122,7
Питома вага пенсіонерів, що проживають у сільській місцевості, у загальній чисельності населення, %	9,1	8,9	8,7	10,7	10,5	115,4

* Розроблено автором на основі [30; 49, с. 40].

Так, розмір середньої заробітної плати в сільському господарстві у 2015-2019 рр. нижчий, ніж в середньому по Україні, про що свідчать дані табл. 2.4.

Як результат, коефіцієнт заміщення у сільському господарстві за досліджуваний період значно перевищував його розміри в середньому по

країні. Так, 2019 р. співвідношення між середньою пенсією та середньою зарплатою в сільському господарстві становило 32,8%, що на 7,7% більше, ніж в середньому по Україні. Разом із тим, у 2015 р. величина окресленого показника складала 57,1% в сільському господарстві та 41,6% в цілому по Україні. З цього можна зробити висновок, що в структурі доходів сільського населення превалює заробітна плата як основне джерело надходжень.

Таблиця 2.4

Динаміка коефіцієнта заміщення в сільському господарстві та по Україні в цілому за 2015-2019 рр.*

Роки	Середня заробітна плата на кінець року, грн.		Середня пенсія по Україні, грн.	Співвідношення між середніми пенсією і зарплатою, %	
	по Україні	в сільському господарстві		по Україні	в сільському господарстві
2015	5230,0	3813,0	2177,5	41,6	57,1
2016	6475,0	4956,0	2288,7	35,3	46,2
2017	8777,0	7200,0	2408,0	27,4	33,4
2018	10573,0	8204,0	2645,7	25,0	32,2
2019	12264,0	9412,0	3082,9	25,1	32,8

* Розроблено автором на основі [45; 49, с. 40].

Більш детально доходи домогосподарств села подано у табл. 2.5.

Дані табл. 2.5 демонструють позитивну тенденцію зростання грошових доходів домогосподарств за досліджуваний період. Зокрема, у 2019 р. порівняно з 2015 р. загальні середньомісячні доходи домогосподарств у сільській місцевості збільшилися на 6720,6 грн., у т. ч. грошові доходи – на 6828,65 грн., тоді як негрошові доходи зменшилися на 108,1 грн. При цьому, за аналізований період зросли доходи сільського населення від трудової діяльності на 5175,24 грн., підприємницької діяльності та самозайнятості – на 561,38 грн., від пенсії – на 843,09 грн.

До 2019 р. значну частину доходів домогосподарств склали доходи від продажу сільськогосподарської продукції та , однак у 2019 р. їх величина різко

скоротилась з 684,22 грн. у 2018 р. до 291,08 грн. Така ж ситуація складалася і з доходами від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайми нерухомості тощо). До 2019 р. спостерігалось їх збільшення із 145,43 до 352,55 грн., а вже наступного року їх обсяг різко скоротився до 128,57 грн.

Таблиця 2.5

Динаміка доходів домогосподарств (у т. ч. і пенсій) у сільській місцевості за 2015-2019 рр. в Україні (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.)*

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Темпи зростання, 2019 р. / 2015 р., %
Грошові доходи, у т. ч.:	4316,35	4896,66	6535,59	7929,53	11145,0	258,2
- оплата праці;	1769,86	1990,81	3178,22	3925,13	6945,1	392,4
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості;	231,53	286,05	281,58	482,81	792,91	342,5
- доходи від продажу с/г продукції;	496,1	506,67	662,72	684,22	291,08	58,7
- доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайми нерухомості тощо);	145,43	239,56	299,68	352,55	128,57	88,4
- <i>пенсії;</i>	<i>1139,5</i>	<i>1251,56</i>	<i>1388,88</i>	<i>1675,97</i>	<i>1982,59</i>	<i>173,9</i>
- стипендії;	21,75	13,64	19,86	21,68	33,67	154,8
- допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою;	194,49	242,94	269,97	227,08	289,36	148,8

- грошова допомога від родичів та інших осіб;	231,86	262,96	267,64	329,30	461,4	198,9
- аліменти;	8,17	6,23	9,66	11,68	33,4	408,8
- інші грошові доходи.	77,66	96,24	157,38	219,11	186,96	240,7
Негрошові доходи;	813,8	1225,79	1357,75	1365,59	705,71	86,7
Всього	5130,15	6122,45	7893,34	9295,12	11850,75	231,0

* Розроблено автором на основі [49, с. 231-232].

Ще однією особливістю у зміні доходів домогосподарств сільської місцевості є зростання у їх структурі частки різних видів допомоги, пілг, субсидій та компенсаційних виплат, наданих у готівковій формі. Так, за 2015-2019 рр. вони зросли на 148,8%. У розрізі основні види соціальних допомог, які надавались з метою соціального захисту сільського населення, подано у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка основних індикаторів соціального захисту сільського населення в Україні за 2015-2019 рр.*

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Темпи зростання, 2019 р. / 2015 р., %
Кількість пенсіонерів, млн. осіб	3,75	3,63	3,69	4,47	4,37	116,53
Кількість уперше визнаних осіб з інвалідністю, тис. осіб	47,95	48,1	48,28	49,69	49,18	102,57
Надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам із мінімальними доходами, тис. осіб	175,1	169,23	-	148,87	147,89	84,46
Громадяни, які перебувають на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами і потребують	338,06	308,39	296,3	264,7	255,64	75,62

адресної натуральної та грошової допомоги, тис. осіб						
Адресна грошова допомога, тис. осіб	36,03	84,05	29,87	25,1	32,15	89,23
Адресна натуральна допомога, тис. осіб	200,86	248,06	202,85	200,09	197,71	98,43
Рівень безробіття, %	9,4	9,7	9,9	9,2	8,6	91,49

Продовж. табл. 2.6

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, млн. грн.	1142,34	1427,29	1498,8	1459,6	1345,9	117,82
--	---------	---------	--------	--------	--------	--------

* Розроблено автором на основі [49, с. 231-232].

Зокрема, як видно з даних табл. 2.6, за аналізований період скоротилась чисельність сільського населення, яке перебувало на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами і потребували адресної натуральної та грошової допомоги. Це, з одного боку, може свідчити про зменшення кількості таких населених пунктів як село, а з другого, – збільшенням рівня демографічної старості. Про це свідчить і зростаюча кількість сільських пенсіонерів, яка за 2015-2019 рр. збільшилась на 116,53%.

Що стосується кількості уперше визнаних осіб з інвалідністю, то вона варіювалася в межах 47,95-496,69 тис. осіб. Загалом їх чисельність зросла на 102,57%.

Позитивною була тенденція до зменшення кількості непрацездатних громадян з мінімальними доходами, які отримують цільову грошову допомогу з 175,1 до 147,89 тис. осіб, тобто на 27,21 тис. осіб, або на 15,54%. Аналогічною була ситуація і щодо громадян, які перебувають на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами. До них відносять [31, с. 56]:

- громадян похилого віку;

- осіб з інвалідністю;
- громадян з особливими умовами безоплатного обслуговування;- хворих, що не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу;
- громадян, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям, стихійним лихом, катастрофою, якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий, ніж прожитковий мінімум для сім'ї;
- членів сімей учасників АТО.

Усі вони потребують адресної грошової та натуральної допомоги (гарячі обіди, продовольчі товари, ліки, предмети медичного призначення, промислові товари, одяг, взуття, інші предмети першої потреби, предмети побутової гігієни, транспортні послуги) [31, с. 56].

Слід зазначити, що адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям за аналізований період збільшилась на 117,82% з 1142,34 до 1345,9 млн. грн. Натомість адресна грошова допомога охопила у 2019 р. 32,15 тис. осіб, а натуральна – 197,71 тис. осіб, що проживали у сільській місцевості.

Таким чином, у результаті дослідження основних джерел і статей доходів домогосподарств сільської місцевості за 2015-2019 рр. в Україні (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство) та аналізу їх динаміки, можна резюмувати, що саме оплата трудової діяльності, пенсійні виплати, соціальна допомога від держави та доходи від підприємницької діяльності й самозайнятості є системоутворюючими у їх формуванні. Безумовно на зазначений процес чинять вплив різноманітні соціально-демографічні та інші чинники, які також визначають рівень соціального захисту сільського населення. Перш за все, це стосується старіння сільського населення та зменшення його чисельності через бажання молоді виїхати в місто, тобто посилення урбанізації. Негативним за своїм проявом стало скорочення у 2019 р. питомої ваги доходів від продажу сільськогосподарської продукції.

Разом із тим, через збільшення чисельності пенсіонерів, які проживають у селі, виникає необхідність забезпечення належного фінансового забезпечення їх пенсійного страхування та гарантування добробуту. Як стверджує М. Шамбір,

головне для пенсійної реформи – це добробут людей, а не укріплення фінансової системи чи підтримка відповідних компаній. Адже добробут – це повнота забезпечення населення життєво необхідними засобами: матеріальними, соціальними, культурними, духовними та екологічними благами [10, с. 60]. Однак, дане дослідження показало, що існують глибокі проблеми у сфері пенсійного забезпечення сільського населення, які полягають у наступному:

- високий рівень економічної залежності видатків Пенсійного фонду України від отриманих доходів з Державного бюджету;

- недоотримання страхових внесків від застрахованих осіб та страхувальників, які задіяні в сільському господарстві, або працюють по найму через їх неготовність здійснювати такі відрахування. Це обумовлено тим, що більшість громадян не бачить для себе економічного ефекту від сплати ЄСВ, що ще більше посилює тінізацію економіки та заробітних плат;

- складне демографічне становище в країні та селі, що спричиняє скорочення кількості страхувальників, тоді як чисельність самих пенсіонерів, які проживають у селі навпаки росте;

- при перманентному зростанні розміру соціальних стандартів – мінімальної заробітної плати, пенсії, допомог, громадяни села не відчують покращення рівня їх пенсійного забезпечення, що спричинене погіршенням макроекономічних показників соціально-економічного розвитку в країні, складністю знайти достойну роботу з належною платнею за її виконання, погіршенням соціальної інфраструктури села, що відштовхує молодь залишатись і розвивати такі територіальні одиниці;

- небажанням очільників окремих місцевих самоврядувань сприяти покращенню соціального обслуговування громадян, відсутністю розробленої стратегії соціального розвитку в об'єднаних територіальних громадах та селах;

- відсутність розвинутого ринку недержавного пенсійного страхування, а також ефективних фінансових інструментів, в які б можна було розміщувати накопичені пенсійні вкладення.

Усе окреслене в підсумку вимагає переосмислення основ пенсійного забезпечення громадян в Україні з метою вироблення більш ефективних механізмів його реалізації. У більшій мірі реформування системи пенсійного страхування та пенсійного забезпечення має бути спрямоване на доведення до страхувальників необхідності їх участі у зазначеному процесі та розкриття соціально-економічного ефекту від цього.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження сучасного стану державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення в Україні, приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. На основі проведеного генезису державного регулювання пенсійного забезпечення в Україні та його впливу на соціальний захист населення визначено шість етапів, які його характеризують: зародження державного пенсійного забезпечення та недержавного пенсійного страхування, започаткування реформи пенсійної системи, апробування нової трирівневої пенсійної системи, удосконалення пенсійного забезпечення, подальше реформування пенсійного законодавства та модернізація системи пенсійного забезпечення.

2. Встановлено, що в Україні перманентно скорочується чисельність населення та пенсіонерів. Так, за досліджуваний період населення зменшилось на 2,1%, тоді як пенсіонери – на 8,1%. Крім того, питома вага пенсіонерів у населенні країни займає третину, відповідно пенсійні виплати займають значну частку у ВВП. Відтак, це свідчить про недостатність сумарних відрахувань ЄСВ для збереження належного рівня пенсій, тому спостерігаємо зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, який збільшився на 175,5% з 92 до 161,5 млрд. грн.

Відмічено, що характерною особливістю вітчизняної пенсійної системи є низькі темпи зростання як мінімальної, так і середньої пенсії, порівняно із середнім розміром заробітної плати. Зокрема, за 2015-2019 рр. величина

середньої заробітної плати зросла у 2,5 рази з 3661,4 до 9223 грн. у січні 2019 р. До кінця 2019 р. її величина склала 12264,0 грн. Щодо середньої пенсії, то її зростання за досліджуваний період становило 141,6%, тобто 1,4 рази, тоді як мінімальна пенсія збільшилась в 1,7 рази.

3. Оцінка стану пенсійного забезпечення сільського населення засвідчила про те, що коефіцієнт заміщення у сільському господарстві за досліджуваний період значно перевищував його розміри в середньому по країні. Так, 2019 р. співвідношення між середньою пенсією та середньою зарплатою в сільському господарстві становило 32,8%, що на 7,7% більше, ніж в середньому по Україні. Разом із тим, у 2015 р. величина окресленого показника складала 57,1% в сільському господарстві та 41,6% в цілому по Україні. З цього можна зробити висновок, що в структурі доходів сільського населення превалює заробітна плата як основне джерело надходжень.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

3.1. Перспективи розвитку державного регулювання пенсійного забезпечення сільського населення у контексті євроінтеграційних перетворень

Система пенсійного забезпечення громадян належить до найбільш соціально значущої та складної системи управління. Це обумовлюється її залежністю від ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників, варіативністю та багатуокладністю пенсійних виплат, тривалим періодом реалізації. Більше того, вона охоплює найменш захищені верстви населення, що власне і створює значні труднощі у процесі її практичного втілення, адже необхідно враховувати інтереси трьох сторін – страхувальників, держави та застрахованих осіб.

Для України питання формування надійного й ефективного соціального захисту і пенсійного забезпечення населення є одним із першочергових в рамках модернізації економічної та реформування пенсійної систем задля набуття ними нових інституційних якостей та інноваційних удосконалень. Адже дослідження сучасного стану пенсійного забезпечення громадян засвідчив низку прогалин в її організації та невідповідності вимогам часу. Перш за все це стосується:

1) складної демографічної ситуації в країні, яка властива більшості країнам світу, – старіння населення. У цьому контексті І. Шепель підкреслює, що така ситуація змушує замислитися над тим, чи справді держава спроможна забезпечити належний рівень життя своїм майбутнім пенсіонерам [62, с. 141];

2) низького рівня платіжної бази, з якої проводяться пенсійні відрахування. Так, аналіз дохідної частини Пенсійного фонду України та динаміки надходжень єдиного соціального внеску свідчить про те, що

незважаючи на зменшення розміру ЄСВ, існує високий рівень “тінізації” заробітної плати, що перешкоджає у повній мірі наповненню надходжень до Пенсійного фонду. Більше того, не всі страхувальники свідомі того, щоб у добровільній формі сплачувати ЄСВ, особливо це стосується тих, які працюють на засадах підприємницької діяльності;

3) широкого спектру пільг, компенсацій, соціальних гарантій та видів пенсій, отримання яких регламентується численними окремими законодавчими актами, що вимагає певної уніфікації нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення, а також кодифікації соціальних гарантій і допомог;

4) низького значення коефіцієнта заміщення, що відображає відношення середньої пенсії до величини середньої заробітної плати. Більше того, що стосується сільського населення, то цей показник засвідчив залежність сільських жителів від основного заробітку у вигляді заробітної плати тощо.

Окреслені ключові моменти у стримуванні розвитку системи пенсійного забезпечення обумовлюють переосмислення основ її побудови з метою реформування із врахуванням сучасних вимог і стратегічних пріоритетів. Так, погоджуємось із думкою Н. Мартиненко, що розвиток пенсійної системи полягає у створенні ефективного механізму пенсійного забезпечення та формуванні оновленого інституту, який стабільно функціонує із соціально спрямованою персоналізацією і мотиваційною узгодженістю, відповідної нової якості суспільства, без руйнування існуючої системи [26, с. 59].

При цьому, вважаємо за доцільне підкреслити, що:

- по-перше, реформування системи пенсійного забезпечення має здійснюватися на засадах системності із врахуванням найкращих практик функціонування світових пенсійних систем, що адаптовані до вітчизняних реалій;

- по-друге, основними принципами, яким має відповідати нова модель пенсійного забезпечення, є [56, с. 126]:

а) соціальної справедливості, прийнятності, розуміння та підтримки реформи широкими верствами населення;

б) свободи вибору та підвищення зацікавленості й відповідальності громадян за свій добробут у старості;

в) економічної обґрунтованості та фінансової спроможності і стійкості пенсійної системи.

Їх дотримання сприятиме зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни, посилюватиме захищеність пенсійної системи та системи соціального захисту громадян від політичних ризиків.

Але слід наголосити, що інституційно-трансформаційні зміни матимуть успіх за умови покращення макроекономічного стану в країні та людиноцентричного розвитку економіки, для якої фахова освіта, людський розвиток, праця, соціальний і людський капітал є стратегічно важливими. У цьому контексті варто сприяти:

1) нарощенню обсягів виробництва та укріпленню фінансового стану підприємств, що, у свою чергу, дозволить: підвищити рівень та розширити продуктивну зайнятість населення, покращити матеріальне та фінансове благополуччя громадян за рахунок збільшення середньої заробітної плати; інтенсифікувати надходження ЄСВ, що створюватиме можливості підносити розмір мінімальних соціальних стандартів у вигляді мінімальної пенсії, а також скоротити дефіцитність пенсійного фонду України;

2) нівелюванню прихованого безробіття та тіньової зайнятості шляхом формування належних основ захисту трудових і соціальних інтересів працівників не лише на теренах України, а й за її межами; недопущенню виникнення заборгованості із виплати заробітної плати;

3) соціальному поступу суспільства шляхом зміни парадигми його розвитку й кодифікації основ державного регулювання;

4) забезпеченню соціальної безпеки держави в частині покращення соціальної захищеності громадян та формування нової соціальної структури соціуму, в якому вирішальна роль відводиться середньому класу;

5) завершенню модернізації системи соціальної підтримки населення України через імплементацію автоматизованих інформаційних систем, які

використовують у своїй діяльності органи соціального захисту населення. Перші кроки у цьому напрямку зроблено в частині покращення функціонування органів Пенсійного фонду України, де вона проявилася через [21, с. 102]:

- розміщення інформаційних кіосків для доступу громадян до відомостей, які зберігаються в Інформаційному центрі персоніфікованого обліку ПФУ;

- нову систему обслуговування громадян та обробки пенсійної документації на базі централізованих інформаційних технологій (АСОПД/КОМТЕХ-W);

- створення web-порталу електронних послуг ПФУ й електронної бази даних одержувачів пенсій.

У перспективі передбачено повну діджиталізацію системи пенсійного забезпечення через запровадження електронних пенсійних справ, створення їх реєстру та систем технічної підтримки, а також комплексної системи захисту інформації. Більше того, адаптовано нові канали надання соціальних послуг через банки, відділення поштового зв'язку, об'єднані територіальні громади [21, с. 102];

- б) недопущенню практики списання та реструктуризації заборгованості перед Пенсійним фондом, а також уніфікації механізму пільгової сплати пенсійних внесків;

- 7) розширенню джерел державного пенсійного страхування шляхом активізації недержавного пенсійного забезпечення;

- 8) переходу на соціальний діалог за усіх учасників пенсійного забезпечення (соціальних партнерів, уряду, роботодавців, профспілок, професійних учасників фондового ринку, компаній з управління активами) в питанні переходу на нову модель пенсійної системи.

Загалом на рис. 3.1 відображено ключові пріоритетні напрямки розвитку пенсійної системи України, апробування яких покращить соціальну підтримку пенсіонерів та розширить фінансові можливості їх матеріального забезпечення.

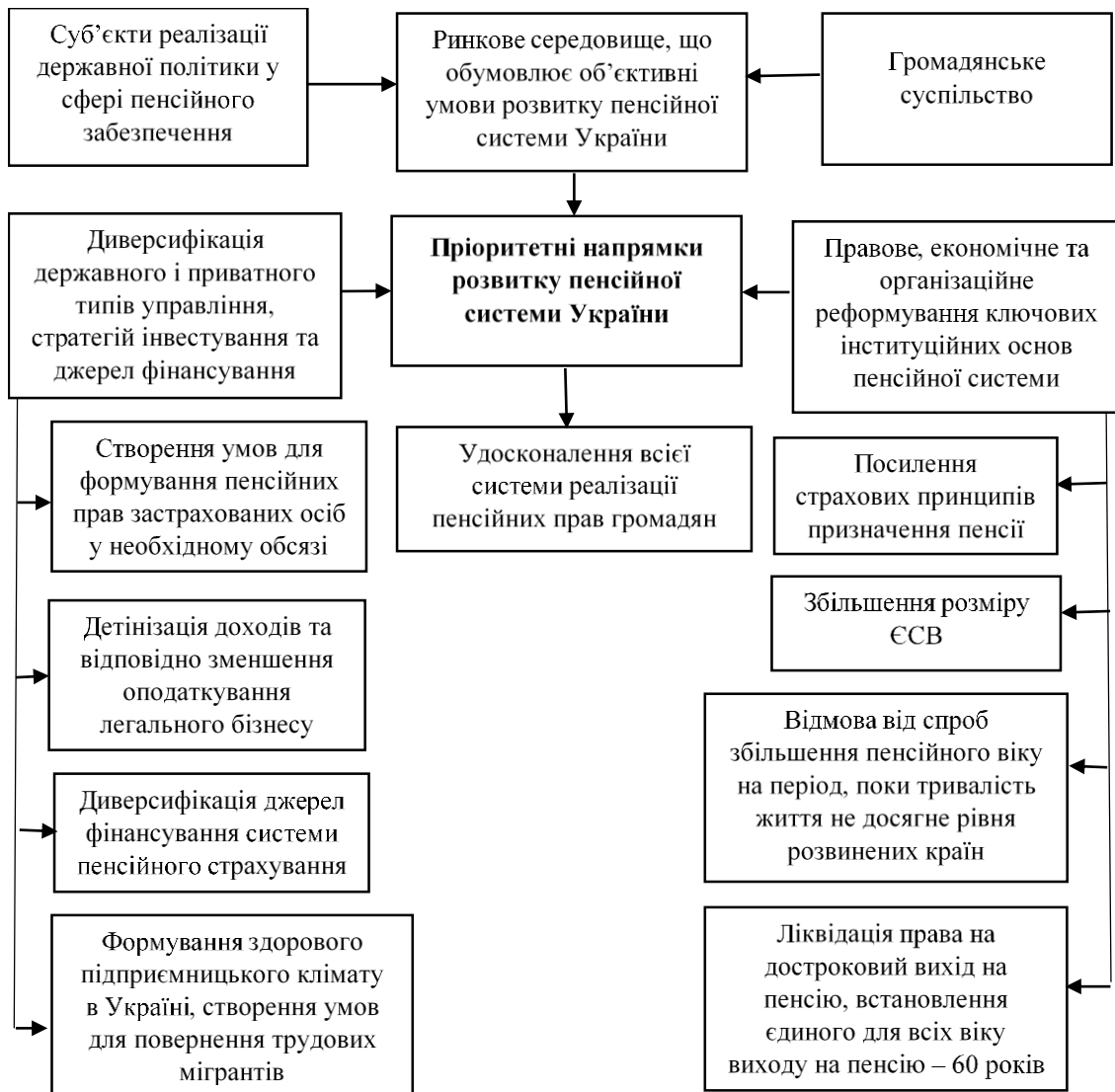

Рис. 3.1. Пріоритетні напрямки розвитку вітчизняної пенсійної системи в тріаді “держава –бізнес-громадянське суспільство”*

* Побудовано автором на основі [26, с. 60].

Поодинокі вони були задекларовані в окремих нормативно-правових актах, що визначали стратегію гармонізації пенсійної системи, а саме: “Стратегія розвитку пенсійної системи” (2005 р.), “Концепції подальшого проведення пенсійної реформи” (2009 р.), “Стратегія сталого розвитку “Україна – 2020” (2015 р.), “Концепція розвитку інформаційно-аналітичних систем Пенсійного фонду України тощо” (2015 р.), “Стратегія модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року” (2016 р.). Загалом удосконалення моделі державного регулювання пенсійної системи України є

визначальним для досягнення окресленої стратегічної мети політики пенсійного забезпечення громадян. Її побудова має ґрунтуватись на довгострокових прогнозах і сценаріях з метою виявлення довготермінових закономірностей і етапів, а також їх екстраполяції на перспективу. Водночас, має гарантуватись бездефіцитність Пенсійного фонду через встановлення відповідного рівня мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсійної виплати, ставки ЄСВ та страхового стажу.

Запропонована трирівнева модель пенсійної системи досі не впроваджена через її несумісність з сучасними макроекономічними та демографічними індикаторами розвитку країни та неготовністю суспільства до неї. На думку О. Буряченка, в Україні створені умови для впровадження багатокладної багатокомпонентної пенсійної системи, яка передбачає ті чи інші об'єднання п'яти основних елементів [3, с. 156]:

- “нульова складова”, яка формується без будь-яких внесків з боку громадян (у вигляді демогранта або соціальної пенсії) і забезпечує мінімальний рівень соціального забезпечення;

- “перша складова”, яка формується за рахунок внесків і пов'язана з тим чи іншим рівнем заробітної плати та покликана компенсувати працівникові частину його заробітку;

- обов'язкова “друга складова”, що представляє рахунок заощаджень самого працівника, але використовується в різних варіантах;

- добровільна “третья складова”, яка також передбачає різні схеми (індивідуальні внески працівника, внески роботодавця, системи з встановленим розміром виплат або до встановленого розміру внесків), при цьому всі можливі схеми повинні характеризуватися великим ступенем гнучкості і здійснюються дискреційно;

- неформальні сімейні або міжпоколінні джерела фінансової та нефінансової допомоги особам похилого віку, включаючи забезпечення житлом і доступ до послуг охорони здоров'я та інших послуг.

Як стверджує автор, саме така модель пенсійної системи здатна з урахуванням переваг окремих країн, рівня і поширеності транзакційних витрат, більш ефективно і раціонально забезпечити громадянам пенсійний дохід на основі диверсифікації. Адже вона має більшу гнучкість і чітко орієнтована на основні цільові групи населення, краще пристосована для вирішення завдань пенсійного забезпечення, найважливішими з яких є скорочення бідності і вирівнювання доходів, а також нейтралізації економічних, політичних і демографічних ризиків, з якими стикається будь-яка пенсійна система [3, с. 156]. Більш детально основні її характеристики подано у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Характеристика багатокomпонентної пенсійної системи*

Компонент	Цільові групи			Основні критерії		
	Довічно бідні	Неформальний сектор економіки	Формальний сектор економіки	Базова характеристика	Участь	Фінансування або забезпечення
1	2	3	4	5	6	7
0	X	X	x	“Базова” або “соціальна пенсія”, мінімальна соціальна допомога	Загальна або залишкова	Бюджетне або з загальних доходів
1			X	Солідарна пенсійна система під державним управлінням (з встановленим розміром виплат або умовно-накопичувальна з встановленим розміром внесків)	Обов’язкова	Внески з використанням певних фінансових резервів
2			X	Професійні або персональні пенсійні програми (повністю накопичувальні програми з встановленим розміром виплат або внесків)	Обов’язкова	Фінансові активи
				Професійні та персональні пенсійні програми (частково або		

3	x	X	X	повністю накопичувальні програми з встановленим розміром виплат або внесків)	Добровільна	Фінансові активи
---	---	---	---	--	-------------	------------------

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7
4	X	X	X	Можливість користуватися неформальною підтримкою (сім'ї), іншими офіційними соціальними програмами (охорона здоров'я), індивідуальними фінансовими і нефінансовими активами	Добровільна	Фінансові та нефінансові активи

* Побудовано автором на основі [3, с. 242].

Ще одним важливим завданням, яке стоїть на сьогодні, є активізація недержавного пенсійного забезпечення громадян, особливо тих, які проживають у сільській місцевості. Так, І. Шепель наголошує на потребі створення аграрних пенсійних фондів у сільському господарстві, що дасть змогу залучити ці фонди до земельних відносин. Як стверджує автор, було б доцільно дозволити недержавним пенсійним фондам вкладати кошти в земельні ділянки (як це дозволено з нерухомістю). Доходи від використання таких земель сільськогосподарського призначення також додавалися б до інвестиційного доходу і формували б кошти для подальшого інвестування та виплати достойних пенсій сільському населенню. Для поживлення страхового ринку Верховною Радою України прийнято Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24.06.2004 р. за № 1877-IV (зі змінами і доповненнями) [62, с. 144].

При цьому, варто розширити інфраструктуру недержавних пенсійних фондів, а також удосконалити механізми ефективного інвестування накопичених пенсійних коштів з метою їх убезпечення від ризиків втрати та знецінення. У цьому контексті доцільними будуть наступні кроки:

1) чітке регламентування переліку фінансових інструментів, в які дозволено інвестувати накопичені пенсійні кошти, а також механізму реалізації

окресленого процесу. Це забезпечить збалансування рівня можливих ризиків та очікуваних доходів;

2) розроблення Стратегії розвитку ринку середньо- і довготермінових державних боргових зобов'язань, які є найбільш привабливими й надійними інструментами вкладення пенсійних активів, а також механізму гарантування виконання державою своїх боргових зобов'язань;

3) сприяння формуванню інвестиційної та страхової культури в суспільстві;

4) створення системи гарантування надійного зберігання й накопичення пенсійних активів і удосконалення механізмів їх захисту від ризиків;

5) забезпечення прозорого ціноутворення на ринку корпоративних цінних паперів та обслуговування пенсійних коштів;

б) формування умов для участі в управлінні накопичувальною пенсійною системою представників застрахованих осіб та роботодавців;

7) запровадження обов'язкового ліцензування юридичних осіб, які задіяні в управлінні пенсійними активами;

8) перенесення виплати пенсій за Списком № 1 і Списком № 2 на корпоративні пенсійні фонди, однак необхідно враховувати, що перенесення зазначеного фінансового навантаження із системи соціального страхування на корпоративні пенсійні фонди вимагає певного часу і має відбуватися поступово без порушення прав окреслених категорій громадян [56, с. 128].

Важливу роль у налагодженні механізму ефективного пенсійного забезпечення населення відіграє покращення системи оподаткування в рамках:

а) звільнення від оподаткування частини доходів фізичних та юридичних осіб, що спрямовуватиметься в накопичувальну пенсійну систему;

б) звільнення від податку на прибуток інвестиційних доходів, які одержані від вкладення пенсійних коштів;

в) включення до системи оподаткування доходів фізичних осіб виплати з накопичувальної пенсійної системи;

г) звільнення суб'єктів господарювання, які управляють пенсійними коштами, від податку на додану вартість послуг з обслуговування пенсійних активів, оскільки це призводить до адекватного зменшення пенсійних виплат;

д) розробка правового та економічного механізмів залучення доходів, одержаних від легалізації та податкової амністії, до пенсійних фондів [56, с. 129].

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, підкреслимо, що діюча система державного регулювання пенсійного забезпечення населення в Україні вимагає удосконалення механізмів її реалізації. Їх компонентною складовою має бути комплексне застосування політичного, правового, економічного механізмів, що дасть змогу максимально досягнути поставлених цілей реформування й гармонізації вітчизняної пенсійної системи та ефективної пенсійної політики. Вважаємо, що основною раціоналізації та гармонізації пенсійного забезпечення сільського населення в контексті євроінтеграційних перетворень мають бути:

- по-перше, збільшення межі пенсійного віку, однак це має відбуватись поступово за відповідності соціально-економічних умов;
- перманентне стимулювання повної зайнятості та всебічне сприяння підприємницькій діяльності та самозайнятості в сільській місцевості;
- набуття працівниками права самостійного вибору часу виходу на пенсію (раніше нормативного пенсійного віку, при його досягненні, або пізніше).

Зазначені перспективи еволюції пенсійного забезпечення громадян мають бути закріплені у відповідній Стратегії розвитку моделі державного регулювання вітчизняної пенсійної системи. Окремі з них вже впроваджувались, однак діюча стратегія має бути скорегована на демографічну ситуацію в країні та політиці соціального захисту та підтримки сільського населення. Реалізація стратегічних завдань і конкретизація управлінської підсистеми в системі пенсійного забезпечення сприятимуть формуванню нової інноваційної моделі державного регулювання пенсійного забезпечення

громадян в цілому та сільського населення, у тому числі, за найкращими європейськими практиками.

3.2. Світовий досвід державного регулювання пенсійного забезпечення та можливості його апробації у вітчизняну практику з метою покращення соціального добробуту сільського населення

Соціально-економічні трансформації, які відбуваються в Україні, спрямовані на забезпечення євроінтеграції у європейську спільноту. Більше того, ратифікувавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна зобов'язалася здійснити усі необхідні перетворення задля гарантування населенню європейських цінностей, соціальних стандартів і норм, що визначають основи соціального добробуту людини. Ці процеси передбачають поступову уніфікацію інститутів, механізмів і рівнів соціального захисту і соціального забезпечення, посилення соціального партнерства та активізації громадської участі у соціальному житті суспільства.

Перш за все, мається на увазі інституційне запровадження ключових елементів Європейської соціальної моделі, основу якої складають:

- 1) гарантування фундаментальних соціальних прав;
- 2) дотримання спільних соціальних цінностей: соціальної рівності, солідарності, субсидіарності;
- 3) універсальні високі соціальні стандарти;
- 4) активна політика зайнятості;
- 5) соціальний діалог і соціальна активність;
- 6) інклюзивність суспільного життя;
- 7) вагома роль державної соціальної політики [2, с. 83-84; 64].

Відтак, в Україні концепція соціального добробуту її громадян загалом, а сільського населення у т. ч., має базуватись на трьох основних фундаментальних складових:

- якості життя населення;
- якості суспільного розвитку;

- концепції соціальної якості у контексті індивідуального благополуччя людини (див. рис. 3.2).

Рис. 3.2. Компонентна складова концепції соціального добробуту України*

* Побудовано автором на основі [11, с. 179].

Вважаємо, що визначну роль у цій концепції відведено забезпеченню індивідуального благополуччя людини через створення умов, що дають змогу працездатній особі займатись власною справою чи підприємництвом, тим самим забезпечуючи власний добробут і добробут своєї родини, а також повністю виконувати соціальні зобов'язання перед іншими учасниками соціальних відносин – пенсіонерами, інвалідами, багатодітними сім'ями, непрацездатними й малозабезпеченими верствами населення тощо. Більше того, гарантування соціальної підтримки бідного населення, підвищення рівня державних мінімальних соціальних гарантій, оптимізація програм надання допомоги та пенсій відносимо до ключових у сфері соціального захисту населення. Їх імплементація має відбуватись через вивчення світових моделей

соціального захисту та пенсійного забезпечення громадян з критичною оцінкою можливостей запровадження в національних моделях.

Зупинимось детальніше на розгляді світового досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення з метою виявлення потенційних можливостей його апробації в Україні.

Так, на основі дослідження пенсійних систем зарубіжних країн і специфіки їх державного регулювання можна виокремити наступні їх рівні:

- перший рівень включає в себе:

а) базові пенсії (flat-rate pensions) (Великобританія, Данія, Ірландія, Нідерланди);

б) пов'язане із заробітком, перерозподільне пенсійне страхування (earning-related pensions) – усі інші країни ЄС за винятком Великобританії, Данії, Ірландії та Нідерландів;

в) демографічні резервні фонди, які функціонують у Бельгії Фінляндії, Франції, Ірландії, Нідерландах, Польщі, Іспанії, Швеції;

г) умовно-накопичувальне пенсійне страхування (notion), що характерне для Австрії, Швеції та Польщі;

д) умовно-накопичувальні резервні фонди: Бельгія та Нідерланди;

- другий рівень пенсійної системи, що охоплює:

а) обов'язкові накопичувальні пенсійні фонди під приватним управлінням: Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Словенія, Швеція, Данія, Румунія, Польща;

б) обов'язкові професійні пенсійні фонди: Бельгія, Данія, Кіпр, Португалія, Нідерланди, Швеція, Німеччина, Болгарія, Польща;

в) добровільні накопичувальні (у тому числі професійні) пенсійні фонди: Бельгія, Болгарія, Кіпр, Німеччина, Іспанія, Франція, Італія, Польща;

- третій рівень пенсійної системи, що передбачає добровільні індивідуальні пенсійні заощадження, функціонує в усіх країнах ЄС.

Загалом для досліджуваних і згрупованих пенсійних систем характерними є певні ознаки, зокрема [52, с. 768]:

– співіснування обов’язкової і добровільної складових пенсійних систем, які взаємодоповнюють одна одну і дають можливість забезпечити належний рівень матеріального добробуту громадян після виходу на пенсію;

– сприяння розвитку недержавних пенсійних фондів зі збереженням жорсткого контролю їхньої діяльності з боку держави. В окремих випадках уряд здійснює управління ресурсами накопичувальної системи пенсійного страхування через спеціально уповноважену установу;

– певний паритет у розподілі фіскального навантаження зі сплати внесків на пенсійне страхування між роботодавцем і працюючим, а також значний ступінь диференціації розміру страхових внесків у розрізі окремих країн (див. рис. 3.3 і 3.4).

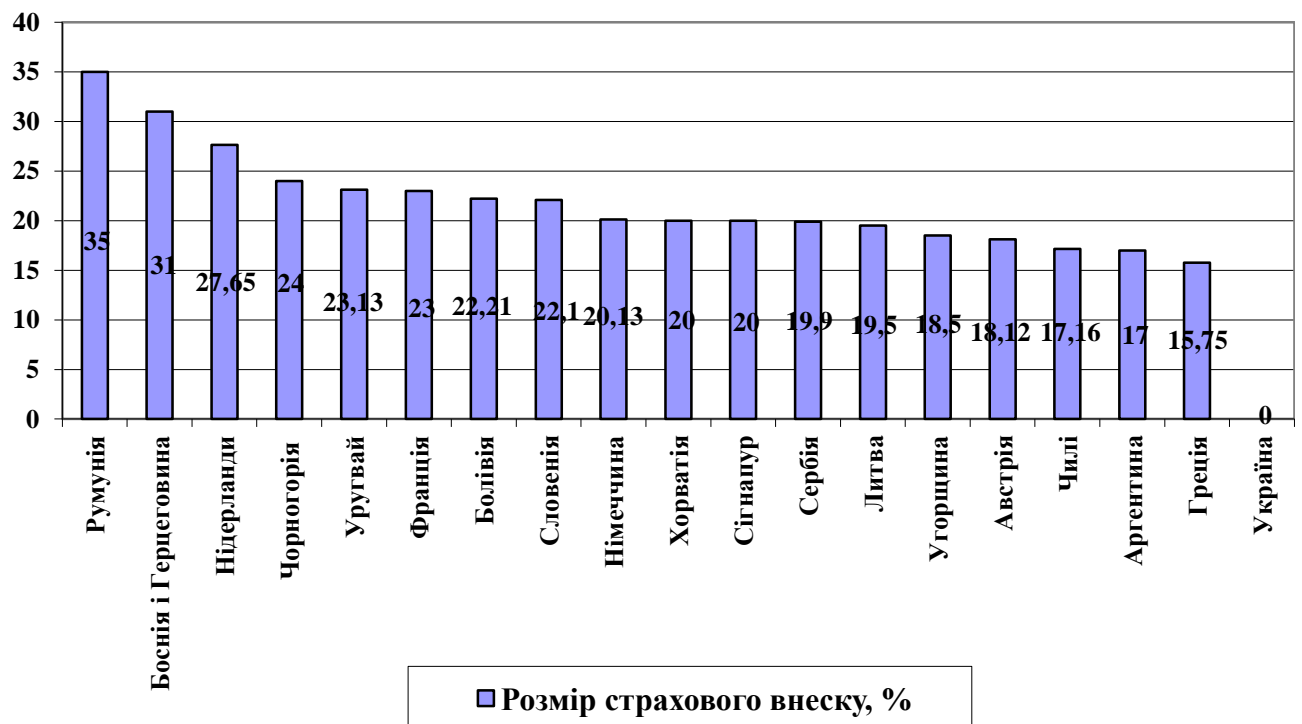

Рис. 3.3. Величина ЄСВ, який сплачують працівники у розрізі окремих країн*

* Розроблено автором на основі [65].

Як видно з даних рис. 3.3, порівняно з іншими країнами в Україні наймені працівники не сплачують ЄСВ, весь тягар по його сплаті припадає на роботодавців. Натомість в таких країнах як Румунія, Боснія і Герцеговина,

Нідерланди, Чорногорія, Уругвай та ін. його розміри є доволі суттєвими і корелюються від 23 до 35%.

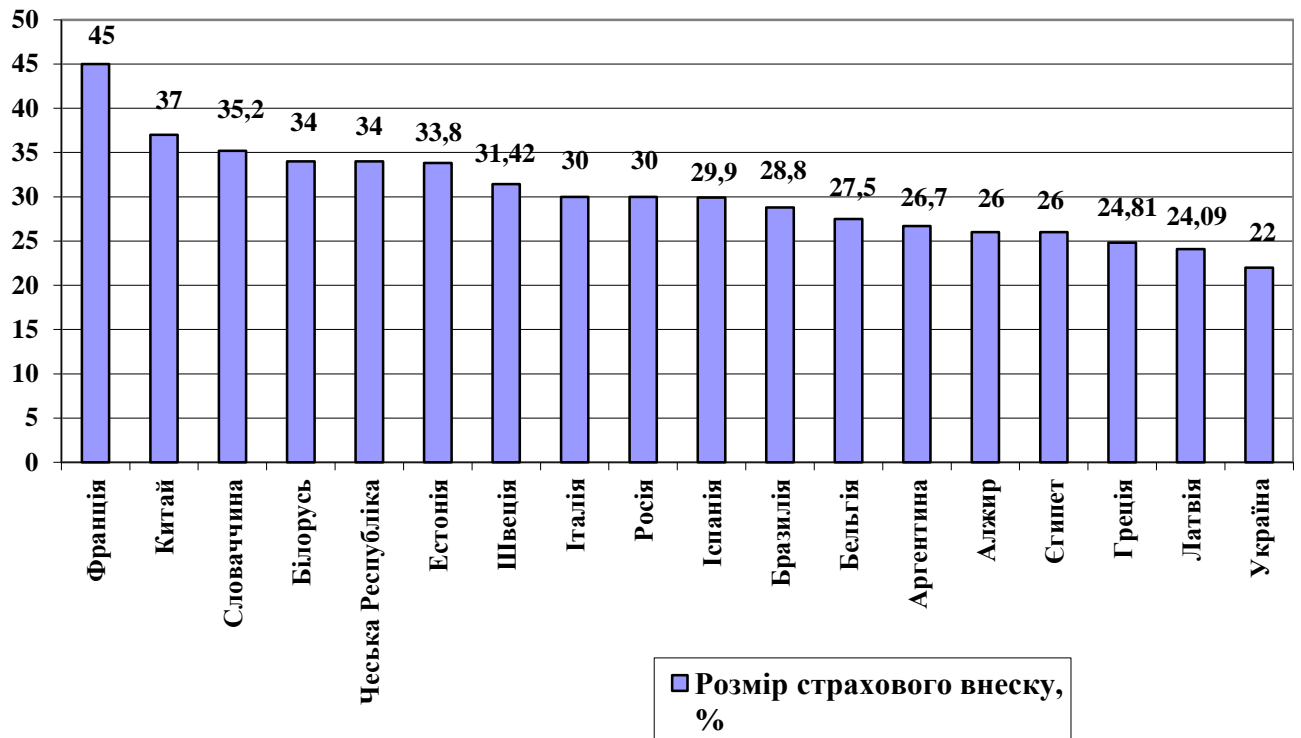

Рис. 3.4. Величина ЄСВ, який сплачують роботодавці у розрізі окремих країн*

* Розроблено автором на основі [66].

Натомість, що стосується сплати єдиного соціального внеску роботодавцями, то порівняно з іншими країнами величина його в Україні є доволі помірною (22%), тоді як у Франції – 45%, Китаї – 37%, Словаччині – 35,2%, Білорусії та Чеській Республіці – 34%, Естонії – 33,8%, Швеції – 31,42%, Італії та Росії – 30% та ін.

Загалом простежується взаємозв'язок між розміром ЄСВ та рівнем розвитку економіки країни. Так, для високорозвинених країн характерними є невисокі величини єдиного соціального внеску: США – 10,4%, Канада – 9,9%, Австралія 9,5%, Південна Корея – 9%, Данія – 13,4%, Люксембург – 16%, Бельгія – 16,4%, Японія – 17,5% [65-66].

Це пояснюється тим, що в таких країнах активно використовуються інші інструменти заохочення працюючих до участі в добровільному пенсійному

забезпеченні. З цією метою активно застосовуються податкові пільги при сплаті внесків на добровільне пенсійне страхування з доходу, який підлягає оподаткуванню особистим прибутковим податком. Також пропонується відстрочення виходу на пенсію в сторону підвищення, тим самим за додатковий рік роботи коефіцієнт підвищення становить 0,5-7,5%). Підставою для цього є як загальне підвищення середньої тривалості життя в країні, так і тривалості життя після виходу на пенсію [52, с. 769]. Варто наголосити, що для окремих категорій населення застосовують або дещо вищий тариф, або нижчий.

Також у багатьох країнах законодавчо регламентована мінімальна кількість років сплати пенсійних внесків для отримання мінімальної пенсії від держави. Так, у Словенії, Туреччині, Іспанії, Португалії – це 15 років; Італії, Угорщині – 20 років; Польщі – 25 років; Бельгії, Аргентині – 30 років; Чехії – 35 років [59, с. 98]. З іншого боку, законодавством чітко встановлено найменший дозволений страховий стаж, що дає право на пенсію. Зокрема, у Швейцарії – це один рік, Великобританії і Норвегії – три роки, США – вісім, у більшості країн Західної Європи – 15 років, Японії – 20 років. Такий стаж дає право на мінімальну пенсію. Наприклад, для Данії ще починаючи з кінця 60-х років ХХ ст. законодавством передбачено, що всі громадяни країни при досягненні 67 років одержують пенсію, сума якої не залежить від стажу, рівня попереднього заробітку і є за розміром однаковою для усіх [59, с. 99].

Цікавим для врахування у вітчизняних умовах є досвід Словаччині щодо звуження масштабів накопичувальної складової пенсійної системи, адже впровадження накопичувальної системи і спрямування до неї частини страхових внесків із солідарної складової призвело до виникнення значного дефіциту коштів на виплату пенсій нинішнім пенсіонерам. Для його покриття були задіяні ресурси Резервного фонду солідарності (акумулює внески у розмірі 4,75% від зарплати найманих працівників) та кошти від приватизації газотранспортної системи країни [52, с. 769].

Щодо Франції, то в цій країні додаткові пенсії також є обов'язковими для всіх працівників, які підлягають обов'язковому страхуванню за віком,

утворюючи, таким чином, другий рівень пенсійного забезпечення. Управління діючими пенсійними схемами ARRCO і AGIRC здійснюється за участю державних органів, представників профспілок та роботодавців. При цьому, пенсійні виплати за цими схемами залежать від відрахувань із заробітної плати працівників нинішніх, розмір яких визначається колективною угодою. Щорічний розмір пенсії колишніх працівників нараховується від суми отриманих відрахувань, які розподіляються між пенсіонерами пропорційно накопичених часток (одиниці вартості або кількості балів) [43, с. 107]. Водночас, окрім системи пенсійного забезпечення, в країні діє система соціальної допомоги, основою якої є ідея сприяння, що колись була заснована на основі благодійної діяльності.

Фінансування ARRCO здійснюється з обов'язкових внесків підприємців у розмірі 7,9% від суми заробітної плати і найманих працівників у розмірі 2% від заробітної плати.

Що стосується фінансового забезпечення AGIRC, то загальний розмір внесків становить 12%, з яких 8% платять роботодавці, а 4% – працівники. Виплата з додаткових пенсійних режимів (у середньому 20% заробітної плати) істотно підвищує загальний дохід пенсіонерів (у базових режимах в середньому 50% заробітної плати) [43, с. 107].

Соціальна допомога надається малозабезпеченим громадянам, які є непрацездатними з причин серйозного захворювання, старості або інвалідності. Джерелом фінансування допомог є державний бюджет Франції. Механізм правового регулювання з надання зазначених допомог врегульований Кодексом охорони здоров'я, сім'ї та соціальної підтримки [43, с. 106].

В Німеччині як спеціальна форма пенсійного забезпечення по старості законодавством передбачена також підтримка власності на житло. Із загального правила зроблено виняток, за яким з накопиченого при державному стимулюванні (дотації) пенсійного капіталу громадянин може вилучити від 10 до 50 тис. євро для будівництва або придбання житла в Німеччині для

власного користування. При цьому вилучена сума до досягнення ним 65-річного віку повинна бути повернена в фонд накопичення його пенсійного капіталу [4, с. 128]. Більше того, у пенсійній системі Німеччини можна виділити таку особливість, як можливість при досягненні пенсійного віку одноразово отримати 30% від накопиченої суми за договором додаткового пенсійного страхування, а решта 70% – обов'язково будуть виплачуватися у формі пенсії. У разі, якщо після досягнення пенсійного віку, учасник додаткового пенсійного страхування виїжджає на постійне місце проживання в іншу країну, то йому одноразово виплачується сума накопичених коштів (внески та інвестиційний дохід) за вирахуванням отриманих дотацій [4, с. 128].

Таким чином, дослідження світового досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення дозволяє констатувати, що:

- 1) у більшості країн світу поєднуються солідарна і накопичувальна пенсійні системи, що доповнюють одна одну;
- 2) тягар сплати ЄСВ розділяють між собою як роботодавець, так і сам працівник;
- 3) чітко регламентовано мінімальний розмір пенсійних виплат, страхового стажу та віку виходу на пенсію;
- 4) використання інструментарію парафіскального стимулювання громадян до участі в добровільних програмах пенсійного страхування;
- 5) майже для всіх країн Європи та високорозвинених країн питання старіння населення і погіршення демографічної ситуації є одними із найбільш важливих при формуванні пенсійної політики;
- 6) активний розвиток недержавних пенсійних фондів.

Для України основними позитивними моментами, які доцільно було б апробувати з метою гармонізації вітчизняної пенсійної системи з європейською та гарантування соціального добробуту сільського населення, є:

- 1) дотримуватись поступового збільшення пенсійного віку, зважаючи на демографічну ситуацію, що склалась і старіння населення;

- 2) всебічно стимулювати до активної участі працездатних громадян у реалізації своїх пенсійних прав та обов'язків через добровільну участь у додаткових до солідарної пенсійних програмах;
- 3) сприяти заміщенню трудовою пенсією за віком втраченого заробітку згідно з міжнародними стандартами;
- 4) стимулювати розвиток недержавного пенсійного забезпечення та активно пропагувати його серед населення;
- 5) забезпечити практичну реалізацію Концепції добробуту населення;
- 6) апробувати перерозподіл фіскальної відповідальності зі сплати страхового внеску до працівника, що в обов'язковому порядку має супроводжуватися збільшенням зарплати, тобто вивільнені завдяки перерозподілу зобов'язань кошти роботодавці мають направляти на підвищення заробітної плати найманим працівникам [52, с. 770]. В іншому випадку матимуть місце зменшення реальної зарплати і загальне падіння рівня життя.

Висновки до розділу 3

За результатами визначення напрямків удосконалення механізму державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту населення приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. В Україні за сучасних умов поглиблення соціального розшарування населення та назрівання соціальних викликів і загроз, обумовлених глибокою системною економічною кризою, виникла необхідність проведення глибоких реформ у соціальній сфері з метою підвищення якості пенсійного забезпечення громадян. Це обумовлює удосконалення державного регулювання пенсійного забезпечення у контексті формування багатокomпонентної пенсійної системи, яка б вміщувала 5 основних компонентів: “нульову складову”; “першу складову”; обов'язкову “другу складову”; добровільну “третю складову”; неформальні сімейні або міжпоколінні джерела фінансової та нефінансової допомоги особам похилого віку.

2. Характерною рисою світової практики організації пенсійного забезпечення є сплата єдиного соціального внеску як роботодавцями, так і працівниками (або змішана форма). Для України основний тягар по сплаті єдиного соціального внеску лягає тягарем на плечі роботодавців. Тим не менше, ставка цього внеску не є найбільшою з-поміж інших країн світу. Найвищі величини страхових внесків характерні для таких країн світу як: Франція, Китай, Словаччина, Чеська республіка, Білорусь. Тому вважаємо, що для вітчизняної системи пенсійного забезпечення доцільним є перегляд основного розміру єдиного соціального внеску, а також розділення його сплати між працівниками і роботодавцями.

3. Визначено, що за теперішньої демографічної ситуації в країні та різкого скорочення чисельності громадян необхідно дотримуватись поступового збільшення пенсійного віку, при одночасній всебічній підтримці активної участі працездатних громадян у реалізації своїх пенсійних прав та обов'язків через добровільну участь у додаткових до солідарної пенсійних програмах.

Аргументовано, що практична реалізація Концепції добробуту населення у повній мірі відповідає європейським спрямуванням України та відображає одну з ініціатив вступу її в європейську соціальну спільноту, де домінуючими є соціальна відповідальність, соціальний діалог, соціальна справедливість та соціальний захист і підтримка.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретико-правових і прикладних засад державного регулювання пенсійного забезпечення дало змогу уточнити низку наукових положень теоретичного характеру, а також запропонувати практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення вітчизняної пенсійної системи у контексті соціального захисту сільського населення за рахунок побудови багатокомпонентної пенсійної системи, людиноцентричного розвитку економіки та реалізації концепції соціального добробуту громадян. Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати наступні висновки і пропозиції.

1. На основі дослідження концептуальних підходів до визначення сутності пенсійного забезпечення у контексті соціального захисту населення запропоновано авторське трактування, у відповідності до якого під пенсійним забезпеченням варто розуміти сукупність економіко-правових відносин, що виникають між державою та іншими суб'єктами пенсійної системи в контексті реалізації державної політики соціального захисту та покращення фінансового благополуччя громадян у разі виникнення певних подій – досягнення похилого віку, настання інвалідності або втрати годувальника тощо. Це дозволяє обґрунтувати триаспектність зазначеної дефініції в рамках державного управління: як гарантії, закріпленої Конституцією України, гуманітарної спрямованості соціальної політики та грошової форми пенсійної виплати, що поєднує фінансово-страхові та соціально-трудова характеристики.

2. Констатовано, що із врахуванням сутності та завдань державного регулювання й важливості державного управління сферою пенсійного забезпечення, на них покладено наступні завдання: 1) реалізація комплексної й ефективної державної політики у системі пенсійного страхування державної та недержавної форм; 2) гарантування дотримання прав громадян на належне пенсійне забезпечення шляхом створення гідних умов для ефективного трирівневої пенсійної системи; 3) впровадження дієвих механізмів акумулювання та алокації грошових коштів пенсійних фондів, а також

перманентного контролю за їх використанням; 4) новелізація пенсійного законодавства з метою його уніфікації з міжнародними стандартами, що сприяє виявленню недоліків, а також розробці рекомендацій щодо надання ефективної методично-інформаційної та практичної допомоги фахівцями пенсійної системи; 5) підготовки висококваліфікованих фахівців органів пенсійного забезпечення та страхування; 6) дотримання норм законодавства з питань пенсійного забезпечення усіма суб'єктами економічної системи.

3. В основу механізму державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення покладено: 1) систему пенсійного забезпечення сільського населення, яка визначається моделлю державного регулювання окресленої сфери; 2) суб'єкти і об'єкти такого регулювання; 3) ресурсне й комунікаційне забезпечення; 4) інструментарій регулювання, до якого відносимо інструменти, способи, методи управління, механізми управління нижчого рівня; 5) управлінські технології; 6) цілепокладання, що втілюється в принципах, цілях, критеріях та показниках, що характеризують стан об'єкта управління.

4. На основі дослідження вітчизняного пенсійного законодавства щодо функціонування систем пенсійного забезпечення та загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, механізмів призначення, перерахунку та виплати пенсій, а також діяльності органів Пенсійного фонду України, з'ясовано, що еволюція державного регулювання пенсійного забезпечення відбувалася у декілька етапів: перший етап (1991-1997 рр.) – зародження державного пенсійного забезпечення та недержавного пенсійного страхування; другий етап (1998-2003 рр.) – започаткування реформи пенсійної системи; третій етап (2004 р. – вересень 2011 р.) – апробування нової трирівневої пенсійної системи; четвертий етап (жовтень 2011 р. – березень 2014 рр.) – удосконалення пенсійного забезпечення; п'ятий етап (квітень 2014 р. – вересень 2017 р.) – подальше реформування пенсійного законодавства; шостий етап (жовтень 2017 р. – до сьогодні) – подальша модернізація системи

пенсійного забезпечення під впливом зміни демографічної ситуації та рівня соціального розвитку соціуму.

5. Доведено, що в Україні на сьогодні: перманентно скорочується чисельність населення та пенсіонерів (за досліджуваний період населення зменшилось на 2,1%, тоді як пенсіонери – на 8,1%); питома вага пенсіонерів у населенні країни займає третину, відповідно пенсійні виплати займають значну частку у ВВП країни; недостатність сумарних відрахувань ЄСВ для збереження належного рівня пенсій, що супроводжується зростанням дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, який за аналізований період збільшився на 175,5% з 92 до 161,5 млрд. грн.

Виявлено, що характерною особливістю вітчизняної пенсійної системи є низькі темпи зростання як мінімальної, так і середньої пенсії, порівняно із середнім розміром заробітної плати, що безумовно демонструє низьку якість соціального захисту населення. Зокрема, за 2015-2019 рр. величина середньої заробітної плати зросла у 2,5 рази з 3661,4 до 9223 грн. у січні 2019 р. До кінця 2019 р. її величина склала 12264,0 грн. Щодо середньої пенсії, то її зростання за досліджуваний період становило 141,6%, тобто 1,4 рази, тоді як мінімальна пенсія збільшилась в 1,7 рази.

6. Обґрунтовано, що існують значні системні проблемні аспекти у сфері пенсійного забезпечення та соціального захисту населення, до яких віднесено: 1) низький рівень пенсійного забезпечення (більше 65% пенсіонерів отримують пенсійні виплати від 1,5 до 3 тис. грн.); 2) наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення; 3) несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України, що зумовлює заборгованість з виплати пенсій; 4) розбалансування бюджету Пенсійного фонду України, адже обсяг доходів упродовж останніх років є недостатнім для здійснення передбачених видатків, що призводить до перманентного дефіциту.

7. На основі оцінки стану пенсійного забезпечення сільського населення доведено, що в Україні існують значні соціальні диспропорції у

цьому контексті, виражені збільшенням диференціації доходів між міським і сільським населенням, скорочення зайнятості сільських жителів, занепаду соціальної інфраструктури та фінансової обмеженості щодо утримання соціальної сфери села. Як результат, коефіцієнт заміщення у сільському господарстві за досліджуваний період значно перевищував його розміри в середньому по країні (у 2019 р. він склав 32,8%, що на 7,7% більше, ніж в середньому по Україні, тоді як у 2015 р. величина окресленого показника становила 57,1% в сільському господарстві та 41,6% в цілому по Україні). Відтак, в структурі доходів сільського населення превалює заробітна плата як основне джерело надходжень

Також визначальною рисою доходів домогосподарств сільської місцевості є різке у 2019 р. скорочення доходів від продажу сільськогосподарської продукції з 684,22 грн. у 2018 р. до 291,08 грн. Така ж ситуація складалася і з доходами від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайми нерухомості тощо). Ще однією особливістю у зміні доходів домогосподарств сільської місцевості є зростання у їх структурі частки різних видів допомоги, пільг, субсидій та компенсаційних виплат, наданих у готівковій формі. Так, за 2015-2019 рр. вони зросли на 148,8%.

8. Удосконалення державного регулювання пенсійного забезпечення має відбуватись із урахуванням основних принципів формування провідних пенсійних систем і моделей соціального захисту населення, до яких відносимо: 1) соціальної справедливості, прийнятності, розуміння та підтримки реформи широкими верствами населення; 2) свободи вибору та підвищення зацікавленості й відповідальності громадян за свій добробут у старості; 3) економічної обґрунтованості та фінансової спроможності і стійкості пенсійної системи.

Обґрунтовано пріоритетні напрямки розвитку державного регулювання пенсійного забезпечення сільського населення у контексті євроінтеграційних

перетворень, які б відповідали новій моделі вітчизняної пенсійної системи в тріаді “держава –бізнес-громадянське суспільство”:

1) покращення макроекономічного стану в країні та людиноцентричного розвитку економіки, для якої фахова освіта, людський розвиток, праця, соціальний і людський капітал є стратегічно важливими через: нарощення обсягів виробництва та укріплення фінансового стану підприємств; нівелювання прихованого безробіття та тіньової зайнятості; соціальний поступ суспільства шляхом зміни парадигми його розвитку й кодифікації основ державного регулювання; забезпечення соціальної безпеки держави в частині покращення соціальної захищеності громадян та формування нової соціальної структури соціуму, в якому вирішальна роль відводиться середньому класу; завершення модернізації системи соціальної підтримки населення України через імплементацію автоматизованих інформаційних систем; недопущення практики списання та реструктуризації заборгованості перед Пенсійним фондом, а також уніфікації механізму пільгової сплати пенсійних внесків; розширення джерел державного пенсійного страхування шляхом активізації недержавного пенсійного забезпечення; перехід на соціальний діалог за усіх учасників пенсійного забезпечення (соціальних партнерів, уряду, роботодавців, профспілок, професійних учасників фондового ринку, компаній з управління активами);

2) впровадження багатоукладної багатокomпонентної пенсійної системи, яка передбачає ті чи інші об’єднання п’яти основних елементів: “нульової складової”; “першої складової”; обов’язкової “другої складової”; добровільної “третьої складової”; неформальних сімейних або міжпоколінних джерел фінансової та нефінансової допомоги особам похилого віку;

3) розширення інфраструктури недержавних пенсійних фондів, а також удосконалення механізмів ефективного інвестування накопичених пенсійних коштів з метою їх убезпечення від ризиків втрати та знецінення;

4) реалізації в Україні Концепції соціального добробуту її громадян, фундаментальними складовими якої виступають якість життя населення, якість

суспільного розвитку та Концепція соціальної якості у контексті індивідуального благополуччя людини;

5) імплементація найкращих світових практик пенсійного забезпечення у вітчизняні умови з метою гармонізації й уніфікації пенсійних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций. М. : Изд-во ОМЕГА-Л, 2005. 584 с.
2. Бурлай Т. В. Політика соціальної якості в контексті угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 4. С. 81-95.
3. Буряченко О. Є. Пенсійна система в Україні: історія становлення і теоретичні засади розвитку на сучасному етапі національного державотворення: дис. ... канд. екон. наук. : 25.00.01. Одеса, 2017. 252 с.
4. Верещак В. Державне регулювання накопичувального елементу пенсійних систем: зарубіжний досвід (на прикладі Швеції, Німеччини). *Ефективність державного управління: зб. наук. праць*. 2015. Вип. 45. С. 123-129.
5. Воротін В. Державне регулювання економіки України: політекономічний аспект. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2002. № 1. С. 51-58.
6. Гуменюк М. Світовий досвід пенсійного забезпечення населення: уроки для України. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2012-2/doc/2/07.pdf>.
7. Данилюк О. І. Теоретическая сущность понятий “пенсия” и “пенсионное обеспечение”. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22. С. 256-261.
8. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. К. : Знання, 2007. 214 с.
9. Дітковська Т. О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. *Фінансове право*. 2012. № 1. С. 253-257.
10. Драбик О. Формування бездефіцитного бюджету Пенсійного фонду для забезпечення належного соціального захисту населення. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 12-1. С. 58-62.
11. Драбик О. Державне регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення: дис. ... канд. екон. наук. : 08.00.03.

Подільський державний аграрно-технічний університет, Кам'янець-Подільський, 2018. 242 с.

12. Драбик О.М. Методологічні основи здійснення та удосконалення пенсійного забезпечення. Аграрна наука та освіта Поділля : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 2. (14-16 березня 2017 р., м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль : Крок, 2017. С. 154-156.

13. Драго Р. Административная наука / под ред. и послесловие Б. Лазарева. М. : Прогресс, 1982. 245 с.

14. Жаховська В. Сучасні тенденції соціального захисту та пенсійного забезпечення сільського населення в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 4 (38). С. 130-141.

15. Жмурко І. Державне регулювання у сфері пенсійного забезпечення. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 21. С. 262-266.

16. Звіти про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2015-2019 рр. URL: <https://www.pfu.gov.ua/byudzheth/zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny/>.

17. Зеркин Д. П., Игнатов В. Г. Основы теории государственного управления : курс лекций. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 448 с.

18. Кнейслер О., Камінська О. Проблеми інституційно-правового забезпечення асистанської діяльності на страховому ринку України. *Світ фінансів*. 2016. № 1. С. 192-205.

19. Коваль О. Щодо запровадження індивідуальних пенсій. *Аналітична записка. Серія "Соціальна політика"*. 2019. № 4.

20. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

21. Кулина Г., Налукова Н. Інформатизація сфери соціального забезпечення як необхідна компонента формування цифрової економіки. *Світ фінансів*. 2020. № 1 (62). С. 95-106.

22. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций: в двух томах: пер. с англ. М. : Прогресс, 1981. Т. 1. 1981. 496 с.

23. Лазарев Б. М. Государственное управление на этапе перестройки. М. : Юрид. лит., 1988. 320 с.
24. Леонов Д. Вплив державного регулювання на розвиток недержавних пенсійних фондів в Україні. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 3 (60). С. 165-178.
25. Литвин Ю. Особливості соціального захисту сільського населення в ринковій економіці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 23. С. 124-128.
26. Мартиненко М. Розвиток пенсійної системи України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3 (34). С. 55-61.
27. Мінімальна заробітна плата 2010-2020. URL: <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/minimalna-zarobitna-plata/minimalna-zarobitna-plata/>.
28. Можечук Л. Пенсійна система України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 102-106.
29. Надієнко О. Форми та методи державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення в Україні: сучасний правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 140-146.
30. Населення України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>.
31. Насібова О. Фінанси соціального захисту сільського населення. *Агросвіт*. 2020. № 17-18. С. 53-59.
32. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
33. Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусі: історія становлення і перспективи розвитку: монографія / за ред. М. Шумила, І. Комоцької. Київ : Ніка-Центр, 2018. 516 с.
34. Приймак І., Вишивана Б. Недержавне пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення України. *Світ фінансів*. 2019. № 3 (60). С. 121-138.
35. Про впровадження в місцевих органах праці та соціального захисту населення єдиної технології прийому громадян, які звертаються за

призначенням усіх видів соціальної допомоги : Наказ МСП України від 23.05.2005 р. за № 183. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0183203-05#Text>.

36. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

37. Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 675 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-2014-%D0%BF#Text>.

38. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9.07.2003 р. за № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

39. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 5.11.1991 р. за № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>.

40. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9.04.1992 р. за № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>.

41. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28.02.1991 р. за № 796-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text>.

42. Рудик В., Печенюк А. Пенсійне забезпечення сільського населення в умовах ринкової глобалізації. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2019. Вип. 3-4. С. 133-140.

43. Салькова Т. Досвід державного управління системою пенсійного забезпечення (на прикладі Франції). *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 1 (50). Ч. 1. С. 103-109.

44. Середня заробітна плата. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2019/>.

45. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності по місяцях. URL:

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_m/Zp_ek_m_u/arh_zp_m_u.html.

46. Сіньова Л. Пенсійне забезпечення як різновид соціальної функції держави. *Публічне право*. 2018. № 3 (31). С. 164-174.
47. Скоробагатько А. Правове регулювання пенсійного забезпечення наукових працівників : дис. ... канд. екон. наук : 12.00.03. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. Мечнікова, 2006. 161 с.
48. Сокоринський Ю. Тенденції розвитку правового регулювання пенсійного забезпечення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 4 (25), Т. 2. С. 23-27.
49. Соціальний захист населення України у 2019 р. : статистичний збірник. К. : ДП “Держаналітінформ”. 116 с. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_szn_2019.pdf.
50. Ставерська Т. О., Шевчук І. Л. Етапи пенсійної реформи в Україні. *Економіка і суспільство*. № 13. 2017. С. 1221-1228.
51. Теоретико-методологічні засади державного управління: формування понятійного апарату : метод. рек. / авт. кол. : В. Корженко, В. Говоруха, О. Амосов та ін. ; за заг. ред. В. Корженка. Київ : НАДУ, 2009. 56 с.
52. Толуб'як В., Горин В. Зарубіжний досвід пенсійних реформ: уроки та висновки для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 765-771.
53. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. : у 2-х ч. / В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський та ін.; за ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. К. : НАДУ, 2009. Ч. 1. 456 с.
54. У 2019 році Пенсійний фонд України забезпечив фінансування пенсійних виплат та подальший розвиток пенсійної системи; розширював мережу надання Пенсійних послуг. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-pfu.pdf.

55. Філоненко О. Механізми державного регулювання пенсійної системи в Україні. *Вісник АМСУ. Серія: "Державне управління"*. 2014. № 2 (11). С. 114-119.
56. Філоненко О. Шляхи оптимізації стратегічних напрямів та механізмів державного регулювання системи пенсійного забезпечення. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені П. Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Серія : Державне управління. 2014. Вип. 230. Т. 242. С. 125-130.
57. Фурдичко Л. Сучасний стан і реформування системи пенсійного забезпечення України. *Вісник Університету банківської справи НБУ*. 2012. № 2 (14). С. 57-61.
58. Чугунов І. Я., Насібова О. В. Фінанси пенсійного забезпечення : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 248 с.
59. Шалієвська Л. Пенсійне забезпечення: зарубіжний досвід та уроки для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 96-100.
60. Шатохін А., Вуйченко М. Соціальний захист сільського населення в умовах земельної реформи. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2017. № 6. С. 25-30.
61. Шевченко Н. Державне регулювання процесами реформування системи пенсійного забезпечення України в контексті євроінтеграції : автореф. дис. канд. екон. наук : 25.00.10. Івано-Франківськ : Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. 2019. 22 с.
62. Шепель І. Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. № 6. Т. 29 (68). С. 141-146.
63. Шимко Я. Р. Роль державного регулювання розвитку недержавних пенсійних фондів. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія", серія "Економіка"*. 2019. № 12 (40). С. 151-156.
64. The European Social Model. URL: <https://www.etuc.org/en/european-social-model>.

65. Social Security Rate For Employees. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/social-security-rate-for-employees>.

66. Social Security Rate For Companies. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/social-security-rate-for-companies>.